

PËLLUMB XHUFI**SHQIPTARËT NË KORFUZ DHE RASTI
I FAMILJES LANZA**

Përgjithësisht, shkenca ka pranuar se Korfuzi ka qenë banuar në kohët e lashta nga fise ilire, njëlloj si kontinenti përballë tij, deri sa, në gjysmën e dytë të shek VIII p. e. r. ishulli u kolonizua nga korinthisit¹. Gjithsesi, afërsia gjeografike e Korfuzit me kontinentin përballë dhe banorët e tij krijuan afinitete të tilla midis dy brigjeve të Kanalit të Korfuzit, që u pasqyruan edhe në përbërjen e popullsisë së ishullit. Pas shekujsh të tërë sundimi bizantin, normano-svevo-anzhuin e venecian, aty nga viti 1570, bajliu i Korfuzit, Zuan Mocenigo, raportonte se qyteti (*borgo*) i Korfuzit banohej nga rreth 8 mijë persona, prej të cilëve një pjesë ishin shqiptarë, një pjesë ishin puljezë e qipriotë, kurse pjesa tjetër ishin lindur aty (*da 8 mille anime incirca, parte sono Albanesi, parte Pugliesi et Cipriotti, il resto nasciuti nel loco*)². Shqiptarët, që bajliu Mocenigo jo më kot i rreshton të parët, duhet të ishin një komponent shumë i rëndësishëm i popullsisë së Korfuzit, nëse konsiderojmë që ata “fshiheshin” edhe midis atyre personave, që ai i përcakton si “puljezë”, “qipriotë” e “të lindur aty” (*nasciuti nel loco*). Burimet thonë se në shek. XV u sollën në Qipro 1000 luftëtarë shqiptarë, të cilët më vonë u larguan prej andej për t’u vendosur gjetkë³. Në fakt, një lajm nga viti 1550 na mëson, se atë kohë Venediku transferoi nga Qipro në Korfuz 200 stratiotë shqiptarë⁴. Shumë stratiotë të tjerë shqiptarë u transferuan në Korfuz pas

¹ A. Pauly-G. Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft*, Halbband 22, Band XI, 2, (Kom-Kyn), 1922, f. 1400, 1414, 1415; Eugenio Bacchion, *Il dominio veneto su Corfù (1386-1797)*, Venezia: ed. Altino, 1956, f. 7.

² G. D. Pagkrates, *Oi ektheseis ton Veneton bailon kai pronoeton tes Kerkyras (16 aionos)*, Instituto Byzantinon Ereunon, Athinë: 2008, f. 150.

³ D. Georgacas, “Slavs in Cyprus?”, në: *Kypriakai Spoudai*, 14, 1950, f. 15.

⁴ Vladimir Lamansky, *Secrets d’etat de Venise. Documents extraits notices et etudes*, Saint-Petersbourg, 1884, nr. XX, f. 616.

pushtimit të Qipros nga turqit, më 1570. Mes tyre ishte edhe kalorësi “*dominus Hettor Rhenessi cavallier*”⁵.

Familja e stratiotëve Renësi të ardhur nga Qipro krijoi në Korfuz marrëdhënie me një tjetër familje stratiotësh shqiptarë të ardhur nga Pulja, me Muzakajt.

Në vitin 1613 përmendet stratioti Gjergj Muzaka, i cili bënte pjesë në kompaninë e të famshmit Nikolla Renësi (*Zorzi Musachi, stratioto della compagnia del strenuo Nicolo Renessi*)⁶. Por Gjergj Muzaka kishte patur të tjerë pararendës në Korfuz. Më 1576, Bajliu Fabio da Canale raportonte se mbrojtjen e Korfuzit ia kishte besuar një reparti me 50 stratiotë, që kishte si guvernator kalorësin Muzaka⁷. Ky duhet të jetë i njëjtë me kalorësin Fone Muzaka (*cavallier Fone Musachi*), i cili në qershor 1571, në krye të një reparti të zgjedhur kalorësish dhe të rreth 300 këmbësorëve, zbarkoi në brigjet e Borshit e prej andej iu drejtua kështjellës së Sopotit⁸. Më 1571 njihemi edhe me guvernatorin *Tomaso Musachi*, i cili komandonte 65 stratiotë, “*tutti valorosi soldati et molto fidelissimi*”. Pak më vonë, ai komandonte në Korfuz një kompani me 77 kalorës të udhëhequr nga 4 kapitenë shqiptarë (*capitani Albanesi*) dhe një guvernator i quajtur Nikollë Vllami⁹. Interesante është që këta quhen “stratiotë napoletanë”, pra, ishin stratiotë të ardhur nga territoret e Mbretërisë së Napolit. Kjo na shtyn të shohim tek Tomaso Muzaka dhe trimat e tij pasardhësit e atyre shqiptarëve që pas vdekjes së Skënderbeut u vendosën në Mbretërinë e Napolit. Një ndër ta ishte edhe Gjon Muzaka, kapiten i Francavillas më 1499. Sipas Marin Sanudos, ky ishte “bir i Muzak Arianitit, dikur zot i Myzeqesë në Shqipëri” (*uno domino Zuam Musachii capitano di Franchavilla fò fiol di misier Musachii Areniti fò*

⁵ Constantinos Sathas, *Documents inédits ou peu connus relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, vëll. V, Paris: 1883, f. 301.

⁶ *Archivio di Stato di Venezia* (më tej: ASV), *Dispacci Corfù*, b. 20 (1612-1616): nga Libri i llogarive, 30 prill 1613.

⁷ “*haber alla custodia di quell'isola cinquanta cavalli levantini...la qual strattia è stata retta ed disciplinata nel mio reggimento dal fedelissimo cavalla Musacchi suo governatore*”, G. D. Pagkrates, *Oi ektheseis ton Veneton bailon ...*, f. 172.

⁸ Biblioteca Nazionale Marciana, Mss. It., cl. VIII, 11 (8378): Antonio Longo, *Historia della guerra tra Turchi e la Republica di Venetia 1571*, fol. 216^r.

⁹ “*un governor et 4 capitani Albanesi con 77 cavalli, compresi i ragazzi, il governor è Nicolò Vlami*”, G. D. Pagkrates, *Oi ektheseis ton Veneton bailon ...*, f. 221.

signor di la Musachia in Albania)¹⁰. Ky u kishte shprehur dëshirën venecianëve të shkonte të luftonte në Shqipëri bashkë me 300 kalorësit e tij, me të cilët premtonte se do të kryente vepra të mëdha¹¹. Në fakt, në vitin 1502 Gjon Muzakën e gjejmë komandant (*amiraro*) i qytetit bregdetar të Brindizit, që atë kohë ishte zotërim venecian¹². Republika e Venedikut ishte në luftë me Portën e Lartë, dhe qenia e Gjon Muzakës si komandant i portit të Brindizit nuk mund të mos shihet e lidhur me aksione që priteshin të zhvilloheshin në Shqipëri. Nuk dimë lidhjet midis Gjon Muzakës së Brindizit (1502) dhe një Muzake tjetër “napoletan”, Hanibal Muzakës, banor i Korfuzit, i cili përcaktohet qartazi me origjinë nga Otrantoja e Puljes (*Annibale Musachi d’Otranto*). Ky, para vitit 1580 ishte martuar me një zonjë korfiote, edhe ajo bijë stratiotësh shqiptarë, Helenë Rali¹³. Brindizi, bashkë me qytetet e tjera bregdetare të Puljes, Tranin, Otranton, Polignanon, Monopolin, i kaluan Venedikut pas dëbimit të ushtrive franceze nga Napoli prej forcave të koalicionit antifrancez, që u ngrit pikërisht falë përpjekjeve të Venedikut (1495)¹⁴.

¹⁰ Marino Sanudo, *Diarii*, a cura di G. Berchet, vëll. II, Venezia: 1879, col. 1340: shtator 1499.

¹¹ “*si offeriva andar in Albania con cavalli 300 a servicii di la Signoria nostra et far assai fati*”, *po aty*, col. 1340.

¹² M. Sanudo, “Diarii”, në: I. Zamputi, *Dokumente për Historinë e Shqipërisë (1479-1506)*, pjesa II (1499-1506), Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë: 1979, f. 324.

¹³ Në vitin 1463 përmendet një kapiten shqiptar, Mihal Rali, që shërbente për Venedikun në Elis, shih: P. Topping, “Albanian Settlements in Medieval Greece: some Venetian testimonies”, në: *Charanis Studies: Essays in Honor of P. Charanis*, ed. A. E. Laiou-Thomadakis, New Jersey: 1980, f. 267. Por martesë e Hanibal Muzakës dhe e Helenë Ralit nuk shkoi për mbarë, pasi Helena pati një lidhje jashtëmartesore me kunatin e saj, Priam Mërkuri, i cili, siç flitej në Korfuz, “*se la gode in adulterio*”. Shih: ASV, *CCX, Lettere Rettori, Corfù*, b. 292: letër e Arqipeshkvit të Korfuzit, Bernardo Siniano, Korfuz 10 maj 1580.

¹⁴ Frederic C. Lane, *Storia di Venezia. Ascesa e declino di una Repubblica marinara*, Torino: Einaudi ed., 1991, f. 283; Angelantonio Spagnoletti, *Un mare stretto e amaro. L’Adriatico, la Puglia e l’Albania (secc. XV-XVII)*, Collana: Interadria. Culture dell’Adriatico, 20, marzo 2014, f. 116. Por duhet shtuar, se kalimi i ushtarëve shqiptarë nga territoret e Mbretërisë së Napolit në ato të Venedikut, ishte një fenomen i vazhdueshëm. Siç raportonte nga Napoli, më 6 qershor 1634, i dërguari venecian, Pier Antonio Zon, tek ai paraqiteshin çdo ditë shumë kapitenë me përvojë, që i kishin shërbyer mbretërisë dhe që tani kërkonin të kalonin në shërbim të Republikës së Venedikut. Shih: *Corrispondenze Diplomatiche Veneziane da Napoli: Dispacci*, vëll. VII (16 novembre 1632-18 maggio 1638), a cura di Michele Gottardi, Roma: Istituto

Prej shqiptarëve të Puljes veneciane ishte edhe ushtaraku Marin Dangron, i cili më 1506 shërbente në garnizonin e kështjellës së Korfuzit dhe ishte martuar gjithashtu me një grua shqiptare¹⁵.

Kështu pra, nëse i referohemi edhe njëherë deklaratës së vitit 1570 të bajliut të Korfuzit, Zuan Mocenigo, i cili pohonte se atë kohë qyteti (*borgo*) i Korfuzit banohej nga rreth 8 mijë persona, prej të cilëve një pjesë ishin shqiptarë, një pjesë ishin puljezë e qipriotë, kurse pjesa tjetër ishin lindur aty¹⁶, na rezultoi se veç “shqiptarëve”, edhe “puljezët” e “qipriotët” ishin në një pjesë të mirë stratiotë shqiptarë të ardhur në Korfuz nga këto vende. Bashkë me shumë të tjerë që kishin ardhur në Korfuz me rrugë të tjera, stratiotët shqiptarë formonin, qysh nga viti 1435, elementin kryesor ku mbështetej mbrojtja e Korfuzit¹⁷.

Por, siç do të shohim, edhe kategoria e fundit e banorëve të qytetit të Korfuzit e përmendur nga bajliu Mocenigo, ajo e “të lindurve në vend”, d.m.th. në Korfuz (*nasciuti nel loco*), përfshin patjetër edhe pasardhës të shqiptarëve të shpërngulur nga brigjet e Shqipërisë e që me kohë ishin aklimatizuar e asimiluar në popullsinë e ishullit.

Në fakt, krahas këtij emigracioni shqiptar me karakter ushtarak, siç ishte ai i stratiotëve, drejt Korfuzit zhvillohej pa u ndalur edhe një emigracion i ushqyer nga arsye të ndryshme, që nuk ishin vetëm të natyrës ekonomike. Siç dihet, në Korfuz përfunduan disa nga sundimtarët më të njohur shqiptarë, të cilët i humbën zotërimet e tyre pas pushtimit osman. Në datën 19 qershor, dhe akoma më gjerësisht më 27 qershor të atij viti, bajliu venedikas i Korfuzit, e informonte Senatin mbi rënien e zotërimit të Rugina Balshës, zonjës së Vlorës, në duart e turqve (*de magnifica domina Aualone, et statu suo, qui peruenit ad manus*

Poligrafico e Zecca dello Stato, 1991, f. 197. Qytetet e Puljes iu dorëzuan nga Venediku Perandorit Karli V në vitin 1529, shih: *Corrispondenze Diplomatiche Veneziane da Napoli: Dispacci*, vëll. III (1597-1604), a cura di Antonella Barzazi, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1991, f. 180.

¹⁵ “*Marin Dangron del Reame, ha una mogier Albanese et non ha parentado cum alcuno*”, ASV, CCX, *Lettere di Rettori e altre cariche: Corfù*, b. 291, (1500-1559): c. 45: letër e Nicolao Pisanit, Bajli dhe e Bernardo Barbadigos, Kapiten, Korfuz, 20 prill 1506.

¹⁶ G. D. Pagkrates, *Oi ektheseis ton Veneton bailon ...*, f. 150.

¹⁷ B. Imhaus, *Le minoranze orientali a Venezia 1300-1510*, Roma: Il Veltro ed., 1997, f. 99.

Teucrorum)¹⁸. Në qytet kishin hyrë trupat e Hamza bej Evrenozit¹⁹. Rugina, bashkë me familjen dhe njerëzit e oborrit të saj, gjeti strehim në zotërimin venecian të Korfuzit²⁰. Po aty do të përfundonte pas ndonjë viti edhe një tjetër princ shqiptar i privuar nga zotërimet e veta, Gjon Zenebishi i Gjirokastrës e Vagenetisë (Çamërisë)²¹. Në Korfuzin venecian Gjonit iu bë një pritje dinjitoze. Atij dhe fëmijëve të tij u ishte akorduar pak më parë qytetaria veneciane²². Nga ana tjetër, në Korfuz Gjoni me familje u vendos në disa prona të cilat ai i kishte blerë më përpara²³. Me fisnikërinë e Korfuzit, gjithashtu, Gjon Zenebishi kishte lidhje të ngushta. Dikur, para vitit 1418, motra e Gjonit, Maria iu dha për grua fisnikut korfiot Petrotto Altavilla, bir i Rikardit. Ky, më 1386, i kishte dorëzuar Venedikut kështjellën e Butrintit si dhe kishte ndihmuar për përvetësimin nga Republika të skelës së Sajadhës e asaj të Shën

¹⁸ Giuseppe Valentini, *Acta Albaniae Veneta*, pars II, tom 8, nr. 2191, f. 395; Freddy Thiriet, *Regestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, vëll. II (an. 1400-1430), Paris: 1961, f. 156.

¹⁹ C. Jireček, “Valona in Mittelalter”, në: *Illyrisch-Albanische Forschungen*, I. Band, München und Leipzig: november 2012, f. 182; M. Sanudo, “Le vite dei Dogi”, në: *Rerum Italicarum Scriptores*, ed. G. Carducci, vëll. XXII, Roma: 1900, f. 916. Sanudo jep si muaj të pushtimit të Vlorës muajin korrik (*In questo tempo i Turchi, non avendo voluto accettare la Signoria nostra la Vallona, la tolsero dalla moglie dello Strazimiero, che ne diede gli altri luoghi d’Albania, ed essi Turchi con danari l’ebbero*). Në fakt, një udhëzim i Senatit të Venedikut për bajliun e Korfuzit, i 19 korrikut 1417, flet qartazi për pushtimin e Vlorës nga Turqit, dikur para kësaj date: “*Accepimus literas vestras datas XXVII et XXVIII Junii preteriti, per quas vidimus omnia, que secuta sunt de Magnifica domina Avalone et statu suo, qui pervenit ad manus Teucrorum*”, shih: C. Sathas, *Documents inédits relatif à l’histoire de la Grèce au Moyen âge*, vëll. III, Paris: 1882, f. 159.

²⁰ “*pro parte Georgii Politi fidelis nostri de Corono... qui discessit de Corono habitando sub dominio domine Aualone, cum qua nunc est Corfoy, dispositus illam sequi quocumque iuerit*”, shih: G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta ...*, pj. 2, vëll. 10, nr. 2261, f. 45-46; shih edhe: C. Jireček, “Valona in Mittelalter ...”, f. 182, ku botohet një letër e Raguzës për perandorin Sigismund, e datës 26 gusht 1417, ku thuhet se Rugina ishte strehuar në Korfuz pas hyrjes së turqve në Vlorë, në qershor të atij viti.

²¹ G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta ...*, pj. 2, vëll. 10, nr. 2280, f. 68; Giuseppe Schirò, *Cronaca dei Tocco di Cefalonia, di Anonimo*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae X, Roma: Accademia Nazionale dei Lincei, 1975, f. 458, v. 3200.

²² “*Magnificus Seuastocratora, dominus Argirocastri partium Albanie libentiu vellet admitti in civem nostrum Venetiarum cum suis filiis et heredibus, fiat sibi gratia*”, G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta ...*, pars II, tom 10, f. 68, 76, nr. 2280, 2286.

²³ “*et ulterius in dicta terra et Insula nostra Corphoy emere aliquas possessiones*”, po aty, pars II, tom 7, f. 136, nr. 1890.

Nikollës²⁴. Më 13 shkurt 1418, djali i Maries dhe i Peroto de Altavilla, Rikardi, u emërua kështjellar i Pargës, me një mandat 4 vjeçar²⁵. Ishte me siguri një zgjedhje e bërë edhe me dëshirën e Gjon Zenebishit, i cili e kishte nip nga motra Rikardin dhe kishte qenë zot i Pargës përpara se ajo t'i kalonte Venedikut, më 1401.

Por ai që la gjurmë në jetën e Korfuzit ishte emigrimi i të vobegtëve. Në *Ditaret* e tij, ndër lajmet që i përkasin datës 13 prill 1501, Marin Sanudo shkruan se atë ditë në bregun e Kasopës, në verilindje të Korfuzit, mbërritën shumë varka të ngarkuara me gra e fëmijë, të cilat prisnin të mbërrinin aty burrat e tyre bashkë me bagëtinë. Arsyeja e kësaj vale emigrimi nga stereja ishte fushata ndëshkimore që po zhvillonin atë kohë në zonën mes Butrintit e Sarandës ushtritë e bashkuara të 5 sanxhakbejlerëve osmanë²⁶. Ky njoftim i shkurtër ndriçon një ndër arsyet kryesore që historikisht ka ushqyer valët e emigracionit shqiptar drejt Korfuzit dhe që ishte ajo e përndjekjeve të pushtuesve osmanë.

Sipas Proveditorit Grimani, më 1616, në tre vitet e fundit në ishull kishin kaluar për të banuar 4 mijë e më shumë shqiptarë me familjet e tyre, që i kishin sjellë fitim atij vendi, duke populluar zona të braktisura e duke vënë nën kulturë toka të shkretuara²⁷. Siç lexohet në një letër të 2 tetorit 1627 drejtuar Bajliut të Korfuzit nga Qenan Pasha, Vezir e Komisar i Jashtëzakonshëm i Sulltan Muratit (*Noi, Chenan Passà, Vesir et Comessario del multiplicantissimo signore Sultan Murat*), 5 mijë persona me familjet e tyre ishin shpërngulur në Korfuz. Sipas tij, një pjesë e të strehuarve kishte marrë me vete edhe familjen²⁸. Qenan Pasha

²⁴ *Po aty*, pars II, tom 10, nr. 2320, f.118-119.

²⁵ “*Quod concedatur pro denti viro Peroto de Altavilla fidelis nostri de Corphoy, quod quidam eius filius nomine Rizardus sit Castellanus castris Barge per quatuor annos tantum cum salario solito*”, *po aty*, pars II, tom 10, nr. 2223.

²⁶ “*zonto a Casopo, trovò molte barche di femene e puti passati sopra l'isola, e aspetavano li lhor mariti con li bestiami, perche era zonto a presso Santi 40 e Butintrò cinue sanzachi con assai cavalli, che facevano danno*”, lajm i datës 13 prill 1501 nga *Ditaret* e Marin Sanudos, në: I. Zamputi, *Dokumente për Historinë e Shqipërisë (1479-1506)*, pj. II (1499-1506), Tiranë: 1979, f. 288.

²⁷ E. Bacchion, *Dominio veneto su Corfù ...*, f. 163.

²⁸ “*cinque mille persone, parte con le loro famiglie et parte senza, et venuti ad habitar ivi nella vostra isola*”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 15 (1627): letër e Qenan Pashës për Bajliun e Korfuzit, 2 tetor 1627.

ankohej, se duke i pranuar këta ikanakë në ishull, venecianët kishin privuar Sulltanin nga haraçi që i detyroheshin skllevërit e tij²⁹.

Fenomeni nuk ishte i panjohur për autoritetet e Korfuzit, ndaj Bajliu dhe Proveditor-Kapiteni venecian iu përgjigjën menjëherë dinjitarit osman. “T’u mohojmë shqiptarëve të drejtën e banimit në këtë ishull”, shkruanin ata, “do të thoshte të prekej liria, që Venediku ia njuh kujtdo që dëshiron të vendoset në zotërimet e veta”³⁰. Në fund të fundit, vazhdonte përgjigja, përderisa çdo shtetasi venecian i lejohej nga autoritetet osmane që të vinte, të qëndronte dhe të largohej kur të donte nga “vendet turke”, të njëjtën gjë na takon ta bëjmë edhe ne me ata që vijnë e duan të qëndrojnë në Korfuz³¹. Megjithatë, për ta çdramatizuar lajmin qëllimisht të fryrë të Pashait turk, qeveritarët e Korfuzit shtonin se shumë nga shqiptarët dhe himarjotët e përmendur prej tij, ishin punëtorë sezonalë që vinin në Korfuz në kohën e vjeljes së rrushit dhe të mbjelljeve dhe që pas një periudhe kohe ktheheshin në shtëpitë e tyre duke mbajtur familjet me të hollat e fituara në Korfuz³². Me një fjalë, nxitonin të sqaronin venecianët, njerëz të tillë vinin në Korfuz të shtyrë nga varfëria dhe jo nga ndonjë ndjenjë armiqësore ndaj Sulltanit (*onde resta chiaro, ch’essi*

²⁹ “vi dò notitia come de cinque mille persone, parte con le loro famiglie et parte senza, et venuti ad habitar ivi nella vostra isola, et voi li accettate ivi, et fate interesse del Gran Signore che perde le sue ragioni dalli suoi schiavi”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 15 (1627-1628): letër e Qenan Pashës për autoritetet veneciane të Korfuzit, 2 tetor 1627.

³⁰ “gli habbiamo noi risposto che il negar l’habitatione sopra quest’isola agli Albanesi, sarebbe un pregiudicare a quella libertà, che vien concessa ad ogn’uno di stare ne’luochi di Vostra Signoria”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 10 (1615-1616): raport nga Korfuzi i Bajliut Lorenzo Contarini dhe i Proveditorit Vincenzo Grimani, 28 mars 1616.

³¹ “e che sicome in terraferma e permesso a cadauno de nostri, il venire, il partire, e ’l trattenersi quanto gli piace; cosi anche qui il venir, lo stare, et il partire non si nega ad alcuno”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 10 (1615-1616): raport nga Korfuzi i Bajliut Lorenzo Contarini dhe i Proveditorit Vincenzo Grimani, 28 mars 1616.

³² “Quanto però viene da noi in effetto scoperto è che buon numero delli detti Albanesi e Cimeriotti si conferiscono quà al tempo della vendemia, et delle semine colla certezza di trar frutto dalle proprie fatiche in simile occorrenza, et poi ritornati alle case loro con buon guadagno col quale si sostentano nelle necessità della vita”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 15 (1627): letër për Qenan Pashën e Marc Antonio Malipieros dhe e Lorenzo Moresinit, Bajli dhe Proveditor-Kapiten të Korfuzit, 7 tetor 1627.

hanno in ciò il solo impulso del loro interesse, oltre il non esser preiudiciali alli interessi del Gran Signore)³³.

Në fakt, nga stereja shqiptare vinin edhe punëtorë sezonalë, që përdroreshin në punët e bujqësisë, në punime fortifikimi apo për prodhimin e biskotave (peksimeve) për flotën veneciane. Masa e këtyre punëtorëve ishte më e shfrytëzuara dhe e keqtrajtuara. Në janar të vitit 1558, Bajliu Bernardo Sagredo përcillte në Senatin e Venedikut shqetësimin e tij, se në atë stinë dimri, punëtorët shqiptarë donin të ktheheshin në shtëpitë e tyre për shkak të kushteve të vështira dhe, aq më shumë, për faktin se nuk po paguheshin. Ndaj ai kërkonte t'i dërgoheshin fonde për pagën e tyre, përndryshe do të iknin, dhe për t'i rikthyer në Korfuz do të duhej t'u premtuhej një pagë më e lartë, siç kishte ndodhur edhe në raste të tjera³⁴.

Megjithatë, banorët e Korfuzit nuk shquheshin për ndjenja të holla ndaj të huajve. Në fillim të shek. XVI, Marin Sanudo vërente se mes shqiptarëve dhe Grekëve të Korfuzit ekzistonte “një frymë e keqe” (*è mal animo tra Albanesi e Greci*)³⁵. Një marrëdhënie e tillë shquhet edhe në rreshtat e dokumentit të vitit 1411, i cili flet për një emigrim shqiptar në Korfuz me prejardhje nga krahina e Vagenetisë (Çamëria). Banorët vendas i kishin pranuar të ardhurit në fshatin e tyre, u kishin dhënë për të punuar ndonjë copë tokë të lënë djerr, vreshta e pemishte të braktisura, duke u marrë atyre një pjesë të prodhimit. Por, në një moment të caktuar, bajliu venecian Roberto Mauroceno, vendosi t'ua njihte shqiptarëve si të tyret ato prona dhe t'i konsideronte ata bujq të lirë³⁶. Mirëpo, një dele-

³³ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 15 (1627): letër për Qenan Pashën e Marc Antonio Malipieros dhe e Lorenzo Moresinit, Bajli dhe Proveditor-Kapiten të Korfuzit, 7 tetor 1627.

³⁴ “*Quanto alle fabbriche mi convien levar massime fra sei ò otto giorni, il che affirmo à Vostra Ser.tà che sera con grandissimo disavvantaggio, perche gl’Albanesi, che sono passati dalla terra ferma, lavorano al modo mio, per esser inverno gli rincesce le case loro, ma come leverò man’ torneranno à casa, et à farli ritornar bisognerà far maggior pagamenti, come intendo, che altre volte è intravenuto*”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 2 (1558-1560): raport i Bajliut Bernardo Sagredo, Korfuz, 22 janar 1558.

³⁵ M. Sanudo, *Diarii ...*, vëll. II, col. 871: korrik 1499.

³⁶ “*cum vir nobilis ser Robertus Mauroceno, Baiulus et Capitaneus noster Corphoy, in anagraphi quod fecit de bonis spectantibus nostro comuni, revocaverit certos vilicos factos, et acceptos per cives nostros Corphoy, de Vaginitis, sive forensibus ad dictam nostram Insulam accedentibus ad habitandum, secundam antiquam consuetudinem, et sicut continetur in ultimo privilegio domine Regine Iohanne. Similiter acceperit ipsi*

gacion i Komunës së Korfuzit, që përfaqësonte bashkësinë e qytetarëve të saj, u paraqit sakaq përpara Senatit, në Venedik, dhe kërkoi që ata bujq, së bashku me tokat, vreshtat e pemëtoret e dhuruara nga autoritetet veneciane, t'u ktheheshin banorëve vendas, pasi u përkisnin atyre³⁷. Me një fjalë kërkohet, që shqiptarët e ardhur nga Vagenetia, jo vetëm mos të trajtoheshin si qytetarë të lirë të Korfuzit, por të zbriteshin në kategorinë e bujkrobërve, pasi tokat e vreshtat e dhëna dikur për shfrytëzim nga vetë korfiotët, e pastaj të dhuruara nga Bajliu Mauroceno, tanimë do konsideroheshin përsëri prona të korfiotëve dhe shqiptarët do i shfrytëzonin ato, duke iu paguar detyrimet vendasve, që pretendonin se ishin pronarë të tyre³⁸. Shënojmë që, për të mbajtur mirë marrëdhëniet me Komunën e Korfuzit, Senati e pranoi kërkesën e saj, me kusht që bujqit në fjalë dhe tokat e punuara prej tyre të regjistroheshin dhe ata t'i paguanin edhe shtetit detyrimet e rastit³⁹. Kështu pra, shtrëngohej akoma më shumë laku përreth qafës së emigrantëve shqiptarë. Këta deklasoheshin brenda natës, nga qytetarë të lirë, në bujkrobër që i detyroheshin si pronarëve korfiotë, ashtu edhe shtetit venecian.

Pavarësisht qëndrimit shpesh herë refraktar të popullsisë vendase, autoritetet veneciane nuk hoqën dorë nga joshja e banorëve shqiptarë të steresë për t'u vendosur me familje në Korfuz, si pjesë e programit të tyre për popullimin, për mbrojtjen dhe për vënien nën kulturë të ishullit⁴⁰. Të ardhurit shqiptarë kishin krijuar fshatra të tërë në Korfuz. Sipas Proveditorit Grimani, më 1616, në tre vitet e fundit në ishull kishin kaluar për të banuar aty 4 mijë e më shumë shqiptarë me familjet e tyre,

nostris fidelibus aliqua territoria, vineas et arboreas", C. Sathas, *Documents inédits* ..., vëll. III, f. 31; G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta* ..., pars II, tomus 7, nr. 1837.

³⁷ "*Ambassiatorese comunitatis nostre Corphoy petunt...quod dicti vilici et dicta territoria et vinee, ac arborese ipsis nostris fidelibus libere restituantur et dimittantur, sicut hucusque illa et illas habuerunt et tenuerunt*", C. Sathas, *Documents inédits* ..., vëll. III, f. 31; G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta* ..., pars II, tomus 7, nr. 1837.

³⁸ G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta* ..., pars II, tomus 7, nr. 1837.

³⁹ "*in futurum ipsi nostri fideles Corphoy debeant Vaginitos huiusmodi, quos de cetero acceptabunt, fecisse infra unum annum proximum, computandum a die quo in ipsam Insulam venient Vaginiti prefati, illos scribi ad cameram nostram et solvisse grossos tres, pro recognitione, sive intratura camere nostre, et accepisse appodisias, prout debeant*", C. Sathas, *Documents inédits* ..., vëll. III, f. 38.

⁴⁰ G. D. Pagkrates, *Oi ektheseis ton Veneton bailon* ..., f. 282.

të cilëve u detyrohej vënia nën kulturë dhe lulëzimi i zonave të tëra të shkretuara të ishullit⁴¹.

Ishujt e Jonit ishin ata që më së shumti, me valë të ndryshme, pritën grupe stratotësh që linin apo që transferoheshin nga zotërimet e tjera veneciane. Një numër stratotësh të ardhur nga Morea ishin vendosur në vitin 1468 në ishujt Zaçint e Qefaloni, që qeveriseshin akoma nga familja Toko (*Tocco*), vasale e mbretit të Napolit⁴². Të ardhurit ishin larguar bashkë me familjet nga Morea pas ardhjes së turqve aty⁴³. Republika e Venedikut u mbështet kryesisht tek këta stratotë për t'i rrëmbyer Tokove napoletanë ishujt e Zaçintit e të Qefalonisë, siç tentoi më së pari në vitin 1449⁴⁴. Në Zaçint dëshmohen atë kohë edhe stratotë të ardhur nga Italia ku i kishin shërbyer Republikës. I tillë ishte stratoti Gjon Kombi (*Joni Comi strathiota*)⁴⁵. Sigurisht, dyndja e një mase të madhe stratotësh në ishujt e Jonit shihej me shqetësim të madh nga autoritetet e nga popullsia vendase. Kështu, më 28 shtator 1500, Proveditori i Korfuzit, Luca Querini, njoftonte Senatin se rënia e Modonit (Peloponez) në duar të turqve, dhe lajmi për shpërnguljen e stratotëve të atyshëm në Korfuz, kishte alarmuar popullsinë e ishullit, e cila druhej se “edhe ashtu, aty ishin me tepriçë të huajt dhe shqiptarët”. Ndaj, për t'i dalë përpara çdo

⁴¹ E. Bacchion, *Dominio veneto su Corfù ...*, f. 163.

⁴² Më 5 shtator 1468, Leonard Tocco i ankohej Senatit për “vrasjet, grabitjet e dhunimet”, dëmet që stratotët në fjalë kishin shkaktuar në Zaçint e Qefaloni: “*conquestus est vehementer per oratorem suum Magnus dominus Leonardus Sancte Maure, quod per stratotos et homines Moraitas, qui se recipiunt ad insulas suas Jacynthi et Zefaloniae, inferentur damna innumerabilia, raptuas, violentias et cedas subditis suis*”, ASV, *Senato Mar*, reg. 8, f. 186 (=C. Sathas, *Documents inédits ...*, vëll. VII, Paris: 1888, f. 6).

⁴³ “*quelli stratoti et moraiti che, alias cazadi della Morea da Turchi, furono acceptadi et regevudi humana et cortexe mente nelle ixole del Zante et Cefalonia*”, shih: *Corrispondenze diplomatiche veneziane da Napoli*, vëll. I: *Dispacci di Zaccaria Barbaro (1 novembre 1471-7 settembre 1473)*, a cura di G. Corazzol, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1994, f. 444.

⁴⁴ F. Thiriet, *La Roumanie vénitienne au Moyen Âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe – XVe siècles)*, Paris: éd. E. de Boccard, 1959, f. 380.

⁴⁵ C. Sathas, *Documents inédits ...*, vëll. VII, f. 162.

turbullire që mund të shkaktonte ardhja e stratiotëve të tjerë, Proveditori kërkonte një forcë ushtarake shtesë prej 200 vetësh⁴⁶.

Ndërkohë, gama e stratiotëve shqiptarë në Korfuz është mjaft e gjerë dhe përfshin edhe shumë familje të tjera të njohura shqiptare. Një nga këto është ajo e Buzikëve, që në 1495 e gjejmë të cilësohet si “familje e parë e shqiptarëve” (*prima famiglia de Albanexi*)⁴⁷. Atë vit, një Nicola Buziki, futet në shërbim të Venedikut në kompaninë e xhaxhait të tij, Reposh Buziki, komandant stratiotësh “*sotto il governo del strenuo Repossi Busichio, suo barba, capo de stratioti*”⁴⁸. Në vitin 1545, Gjergj Buziki (*Zorzi Busichio*), që dikur kishte shërbyer në Nauplion⁴⁹, shërbente në Korfuz në kompaninë e të vëllait, *Repossi Busichio*⁵⁰. Dhjetë vjet më vonë, Gjergj Buziki përmendet bashkë me një tjetër kapiten shqiptar, Aleks Kambera, që sëbashku me kompanitë e tyre ishin ngarkuar me ruajtjen e brigjeve të Korfuzit⁵¹.

Më 1611, u emërua kapiten i një njësie stratiotësh Gjergj Skliri (*Zorzi Scliri*), i cili zuri vendin e të vëllait Nikollë Skliri⁵². Këta ishin, me siguri, pasardhës të kapitenit Llazar Skliri (*Lazzaro Scliri*), komandant i një kompanie stratiotësh shqiptarë, që fillimisht u shqua në mbrojtjen e

⁴⁶ “*come quelli de Corfù, da poi la nova di Modon sono impauridi, si che dubita assai, per esser assa’homeni forestieri e Albanesi, et se li provedi; voria se li mandasse 200 provisionati e più capi*”, M. Sanudo, *Diarii ...*, III, Venezia: 1880, col.780.

⁴⁷ C. Sathas, *Documents inédits ...*, vëll. VII, f. 57. Më 1497 përmenden stratioti Petro Buziki dhe djemtë e tij Leka, Domeniku e Progoni (*po aty*, f. 58). Në gusht 1500, një Meksha Buziki, komandant stratiotësh, mbeti i vrarë nga një shigjetë gjatë një beteje me Turqit (*po aty*, f. 60).

⁴⁸ *Po aty*, f. 53.

⁴⁹ Një *Piero Busichio*, me siguri i afërm i Zorzit, shërbente më 1532 në Nauplion bashkë me dy shokë të tjerë. Të tre këta stratiotë Shqiptarë vranë atë vit një komandant turk, por Buziki, që u arrestua i pari, nuk e pranoi akuzën (*vanno formando e formano il processo contra quelli amazarono quel Turco, et per indicii è stà trovato esser stati tre stratioti Albanesi, etiam incolpati per lettere de lo Agà di Argos, videlicet uno Piero Busichi, qual fù fatto retenir...non confessò nulla, li altri do si absentono*), M. Sanudo, *Diarii*, ed. G. Berchet, N. Barozzi, M. Allegri, vëll. 57, Venezia: 1902, col. 666.

⁵⁰ ASV, *Senato Mar*, reg. 28, fol. 80^v: 24 shtator 1545.

⁵¹ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 1 (1554-1556): raport i Antonio Barbarigos, Bajli e Proveditor i Përgjithshëm, Korfuz, 11 korrik 1554.

⁵² ASV, *Dispacci Corfù*, b. 7 (1611): raport i Girolamo Contareni, Proveditor-Kapiten i Korfuzit, 1 shkurt 1611.

kështjellës së Sopotit, në korrik 1571, e më vonë, më 10 shtator të atij viti, ra heroikisht në mbrojtje të Korfuzit nga një inkursion i turqve⁵³.

Më 1559 flitet në Korfuz për një *strenuo Lecca Barbati strathio*, i cili u emërua guvernator i njësisë së stratiotëve, që deri atëherë e kishte komanduar vëllai i tij, që sapo kishte vdekur (*quondam cavaliere Barbati suo fratello ultimamente morto governatore della strathia di Corfù*)⁵⁴. Edhe Zorzi Barbati⁵⁵ ishte komandanti i *stratias* në Korfuz, më 1597, dhe pas vdekjes, u zëvendësua në atë rol nga i vëllai, Spiro Barbati⁵⁶. Një tjetër Spiro Barbati ishte më 1676 kapiten i garnizonit të Korfuzit⁵⁷. Por më i shquari i Barbatëve duket se ishte Nikolla Barbati. Në vitin 1655 ky ishte komandant i garnizonit të Korfuzit dhe si i tillë u dërgua me një mision të vështirë në Butrint për të shuar konfliktin që kishte lindur me turqit për çështjen e detyrimit vjetor të peshkoreve të atyshme⁵⁸. Në vitin 1661, Nikolla Barbati ia kishte lënë detyrën e komandantit të Korfuzit vëllait të tij, ndërsa vetë shfaqet si komandant i garnizonit të Butrintit, ku vdes në gusht të atij viti. Për meritat e tij, Senati e dekoroi me Gjerdanin e Artë⁵⁹. Vincenzo Dorsa thotë se familja

⁵³ “*furono dalla stratià con una imboscata improvvisamente acolti li Turchi che erano in terra, delli quali alcuni ne sono stà morti et quattro conduti vivi nella fortezza con morte di Lazzaro Scliri che era capitano di Albanesi à Sopotò et duoi altri feriti*”, Biblioteca Civica Correr, Ms. Morosini-Grimani, n. 516, fashik. VIII, fol. 75^r: Korfuz, 12 shtator 1571.

⁵⁴ ASV, *Senato Mar*, reg. 34 (1558-1559), fol. 108^v: 29 shtator 1559.

⁵⁵ Më 1620, një Piero Rondachi ishte “governatore di questa stratia”. U largua për Itali me 200 ushtarë himarjotë, duke ia lënë postin e guvernatorit të *stratias* në Korfuz, dajës së tij, Zorzi Barbati që shërbente aty si një prej kapitenëve të kavalerisë. ASV, *Dispacci Corfù*, b. 12 (1620-1622): raport i Proveditor-Kapitenit Zaccaria Moresini, Korfuz, 19 maj 1621.

⁵⁶ ASV, *Senato Mar*, reg. 57, fol. 11^r: 31 mars 1597.

⁵⁷ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 32 (1668-1677): letër e Gjon Gjonit për Spiro Barbatin, bashkangjitur raportit të Proveditor-Kapitenit Marco Molin, Korfuz, 11 tetor 1676.

⁵⁸ Biblioteca Civica del Museo Correr (Venezia), mss. Cicogna, nr. 3421 (=3391): *Lettere di Stefano Magno, Proveditor e Capitano di Corfù*, letër e Proveditor-Kapitenit Stefano Magno për Kapitenin e Përgjithshëm Marcello, fol. 23^v, Korfuz, 26 nëntor 1655.

⁵⁹ “*per la morte massime di D. Nicolò Barbati, accadutale in quest’ultimi giorni, che restò ad ogni maniera insignito della Colana, con cui si compiacquero l’Eccellenze Vostre rimarcare il suo merito.*” ASV, *Dispacci Corfù*, b. 31 (1661-1671): raport i i Proveditor-Kapitenit Aluise Ciuran, Korfuz, 18 gusht 1661.

Barbato ishte ndër familjet themeluese të Piana degli Albanesi, në Sicili⁶⁰.

Rastet e mësipërme me stratiotë nga e njëjta bërthamë familjare, flasin padyshim edhe për një lloj organizimi familjar, përveç atij nacional, në të cilin mbështeteshin repartet e luftëtarëve shqiptarë. Në regjistrat venecianë, seria *Senato Mar*, për vitet 1558-1559 përmenden emra të shumtë stratiotësh shqiptarë me shërbim në Korfuz. Me ruajtjen e Korfuzit ishte caktuar, më 1558, Aleks *Cambiera* (Këmbëra?), kreu i një kompanie me 15 stratiotë⁶¹. Po atë vit përmenden në Korfuz krerët stratiotë *Lecca Barbati*, *Nicolò Velami* (Vëllami), *Dimitri Cuco*, *Pelegrino Busichio*, *Pietro Clada*, *Helia Carma*, *Zorzi Colossi* (Klosi)⁶². Por mbi të gjithë ngrihet figura e komandantit (gubernatorit) të stratias* së Korfuzit, “*il strenuo Dimitri Rali Clada...governator della stratià di Corfù*”⁶³. Emri i tij ndeshet shpesh në regjistrat në fjalë⁶⁴. Ashtu si në More, fatet e Buave dhe të Kladave u ndërthurën edhe në Korfuz. Kështu, kur më 6 shtator 1553 vdiq Paolo Bua, kreu i 20 kalorësve të ngarkuar në mbrojtjen e Korfuzit që kishte ardhur nga Nauplioni i Peloponezitet, u zëvendësua në atë rol nga Teodor Klada dhe nga Nikollë Klosi (*Colossi*)⁶⁵.

Këtu është vendi të shtojmë, se elementi ushtarak shqiptar në Korfuz nuk përfaqësohej vetëm nga stratiotët por shtrihej edhe në flotën luftarake të ishullit. Në vitin 1644, në një listë kapitenësh anijeje, që mbajnë emra sllavë e pas çdo gjase ishin nga Perasti, gjejmë edhe emrat e kapitenëve

⁶⁰ Vincenzo Dorsa, *Su gli Albanesi. Ricerche e pensieri*, Napoli: 1847, f. 74.

⁶¹ “*si ritrova alla custodia dell’isola nostra di Corfù una compagnia de cavalli XV senza governo, per la morte del strenuo Alessio Gambiera, che era suo capo*”, ASV, *Senato Mar*, reg. 34 (1558-1559), fol. 46^v: 22 tetor 1558.

⁶² ASV, *Senato Mar*, reg. 34 (1558-1559), fol. 2^v.

* Komandant i një kompanie stratiotësh.

⁶³ ASV, *Senato Mar*, reg. 34 (1558-1559), fol. 1^v.

⁶⁴ “*concesso à Zorzi Clada sei delli cavalli della compagnia del strenuo Dimitri Rali Clada...Concesso à Michali Renesi gli altri sei cavalli del strenuo Dimitri Rali Clada...Che strenuo Dimitri Rali Clada eletto governor della strathià à Corfù habbia la compagnia de cavalli del precessor suo*”, ASV, *Senato Mar*, reg. 34 (1558-1559), fol. 2^r.

⁶⁵ Biblioteca Civica Correr, mss. Cicogna 2220-2221 (=3474-3475): Lettere ducali autentiche, sec. XVI: letër e Dogjit Marco Antonio Trivisan për Bajliun e Korfuzit, Antonio Barbadico, Korfuz, 6 shtator 1553.

shqiptarë Gjon Gjoni (*Zuane Gioni*) dhe Ilia Bixhili (*Elia Becili*), të cilët komandonin dy galera veneciane⁶⁶.

Përsa i përket gjendjes së stratiotëve shqiptarë të vendosur në ishujt e Jonit, dhe sidomos lidhjeve të tyre me vendet e origjinës në sterenë shqiptare, për këtë ia vlen të citojmë një shënim historik nga Qefalonia të vitit 1637, të botuar nga K. Sathas. “Kur turqit morën Morenë”, thuhet aty, “gjithë stratiotët shqiptarë (*Albanezoi*) në shërbim të Sinjorisë, erdhën në ishullin e Qefalonisë dhe të Korfuzit, dhe dogja u fali feude që të qëndronin aty për ta ruajtur. Buat morën feude në Menagides në kështjellë. Pas pak doli një thirrje e turqve, se të gjithë romejtë që kishin feude, të bëheshin turq (*myslimanë*) e t’i merrnin, përndryshe i humbnin ato. Atëherë, nga Buat doli Griva dhe nga Spatat Barkezini, që shkuan në Janinë ku u islamizuan dhe morën feudet e familjeve të tyre. Griva u bë cernid (*armatol*) në Kseromeri, dhe Barkezini në Himarë, duke marrë pronat atërore. Pjesa tjetër e familjes mbeti në Qefaloni si e krishterë, dhe merrnin çdo vit florinj nga të islamizuarit. Më vonë, Griva i çoi florinj të vetëm tek i vëllai Sguro, kurse Barkezini tek Polikalla. Të tjerët u zemëruan dhe Golemi bashkë me Buan e Spatën dolën e shkuan tek turku dhe rrëmbyen feudet e kushërirrit, Grivës. Por ky, më i zgjuar, i vrau dy të fundit dhe Golemin e zuri rob. Shqiptarët e Qefalonisë dolën dhe e vranë Grivën dhe caktuan nipin e tij, Apostol Bua, por turqit s’e pranuan, sepse s’ishte bërë mysliman. Djali i Barkezinit, me ndihmën e turqve, zbriti nga Himara dhe pushtoi Kseromerin e Vonicën dhe vrau Apostolin, kushëririn e tij...”⁶⁷.

Rasti i mësipërm tregon se shumë nga stratiotët e vendosur në Korfuz nuk i kishin shkëputur lidhjet me vendlindjen e tyre në Shqipërinë e Poshtme, ku kishin historinë e pronat e tyre. Nëse shumë prej tyre nga familjet Zenebishi, Muzaka, Spata, Bua etj., pranuan të mbeteshin apo të ktheheshin në zotërimet e tyre stërgjyshore, duke u kthyer në fenë islame, mjaft të tjerë, si autori i gjenealogjisë së familjes Muzaka, shpresuan deri në fund të kthehen aty si fitimtarë me ushtritë e sovranëve të krishterë të Evropës⁶⁸. Por, individë të caktuar, të larguar nga Shqipëria në kohë e për

⁶⁶ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 30 (1662-1664), evidenca mbi forcat ushtarake të ishullit, 8 qershor 1664 dhe 11 tetor 1664.

⁶⁷ K. Sathas, *Ellenika Anekdoti*, vëll. I, Athinë: 1867, f. ρκς’-ρκζ’ (f. 126-127 e Hyrjes).

⁶⁸ Pëllumb Xhufi, *Nga Paleologët tek Muzakajt: Berati dhe Vlora në shek. XI-XV*, Tiranë: 55, 2009.

arsye të ndryshme, ktheheshin në vatrat e tyre thjesht për të jetuar. Kjo ndodhte veçanërisht në “zonat e lira”, siç ishte Himara dhe ku pesha e pushtetit osman ndjehej më pak. Kështu, më 1611 përmendet një “korfiot”, Gjergj Grapshi (*Zorzi Grapsa da Corfù*), që prej disa vjetësh banonte në Dhërmi, ku edhe ishte martuar (*ma però habitante a Drimades, dove disse essersi maritato*)⁶⁹. Por, qartazi bëhet fjalë për një rikthim në vendlindje, pasi Grapshi ishte dhërmiot. Kishte lidhje të forta deri në Vlorë me funksionarët osmanë të atij vendi. Atë vit, familjarët e një personi nga Budva të zënë rob nga piratët e Vlorës i besuan atij detyrën të negocionte lirimin e tij, pasi Zorzi Grapshi “dinte të merrej vesh me turqit” (*sà trattar con Turchi*)⁷⁰. Një Teofil Grapshi, po nga Dhërmiu e me siguri i afërm i Zorzit, në vitin 1612 informonte Venecianët për flotën osmane të stacionuar në Vlorë⁷¹.

Krahas stratiotëve shqiptarë të hedhur në Korfuz, siç e pamë, nga Qipro, nga Morea apo nga Italia e Jugut, të tjerë stratiotë shqiptarë që shërbenin në Korfuz e në ishujt e tjerë të Jonit ishin hedhur aty drejtpërsëdrejti nga bregdeti shqiptar. Kësaj kategorie i përkiste Nikolla Borshi, djalë i Lekë Borshit, komandantit stratiot që pushtoi për llogari të Venedikut fortesën e Strovilit. Më 21 shkurt 1510, ai u emërua kontrollor i doganës së Korfuzit⁷². Të tillë elementë të zhvendosur në Korfuz, përbënin hallkën që e lidhte natyrshëm ishullin me sterenë përballë, ku ata hidheshin herë pas here për punë personale, por edhe për të kryer misione që u besonin autoritetet veneciane. Në vitin 1531, qeveritari venecian i Qefalonisë lëvdonte shërbimet e një stratioti shqiptar, i cili kishte në stere një kushëri mysliman, Sulejmanin, ushtar i një dinjitari të krishterë me emrin Mërkur, i cili ishte me shumë pushtet në viset bregdetare përballë ishullit⁷³. Me sa duket, stratioti shqiptar i përcillte atij

⁶⁹ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 7 (1611-1612): 11 maj 1611. Një *Gymni Carapsa* (Gjin Grapsha) përmendet në një listë stratiotësh shqiptarë nga Nauplion, më 1482, ku veç tij janë edhe *Micho Golemi, Gymnus Sguri, Neri Clementis, Martinus Barbacci, Barbi Manassi, Dominicus Daiza, Alex. Massi, Nicola Bua, Teodocius Varibombi, Theodoro Dorandrichi, Elias Zanga, Andreas Cuzi, Lazarus Calengi*. Shih: C. Sathas, *Documents inédits ...*, vëll. VII, Paris, 1888, f. 28.

⁷⁰ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 7 (1611-1612): 9 maj 1611.

⁷¹ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 7 (viti 1611-1612): dëshmi e Teofil Grapshit nga Dhërmiu, 3 korrik 1612.

⁷² C. Sathas, *Documents inédits ...*, vëll. VII, f. 93.

⁷³ “...etiam ha uno suo cugnado in terra ferma nominato Soliman esser soldato del signor Mercurio, il qual per quanto se intendi ha grande poder in quelle bande di

informacione interesante që i vinin nga të afërmit e tij në Epirin shqiptar. Më 1558, një “korfiot”, Dhimo Liani shkoi me anije në Himarë, ku takoi kushëririn e tij, Andrea Despotin, i cili i dha një sërë të dhënash lidhur me sanxhakbeun e ri të Delvinës, të cilat Liani ia përcolli autoriteteve veneciane të Korfuzit⁷⁴.

Njëloj i vlerësuar nga autoritetet e Korfuzit ishte kapiteni i stratotëve të atij ishulli, Nikoll Skliri (*Nicolo Scliri*), i cili në janar 1609 kishte shkuar në fshatin e tij, Shalës të Delvinës (*Salisei territorio di Delvino*). Përveçse për arsye të kuptueshme personale e familjare, vizita e tij kishte edhe një mision zbulimi. Në fakt, me t’u kthyer në Korfuz, Skliri i raportoi autoriteteve eprore mbi të dhënat që ai kishte mbledhur nga disa myslimanë, të njohur të tij (*diversi Turchi miei conoscenti*). Këta sapo ishin kthyer nga Konstandinopoja, ku kishin mësuar edhe për një armëpushim 20-vjeçar që paskëshin nënshkruar Sulltani me Perandorin Habsburg⁷⁵.

Më 1506, në garnizonin e kështjellës së Korfuzit shërbente edhe kaporal shqiptar, Nadalin (*uno caporal nominato Nadalin Albanese*). Autoritetet e ishullit nuk kishin harruar të shënonin në “dosjen” e tij, se Nadalini kishte të afërm në stere (*ha parentado in terra ferma*)⁷⁶.

Duhet shtuar, se në Korfuz e kishin bazën edhe mjaft kapedanë nga Himara, të cilët herë pas here hidheshin në vendin e tyre për të rekrutuar ushtarë në shërbim të Venedikut. I tillë ishte kapedani Candid Paniperi, i cili u përfshi në tentativat e vitit 1596 për një kryengritje të madhe në Himarë. Ky personazh banonte tashmë në Korfuz, dhe për këtë arsye ndonjëherë cilësohet si “korfiot” (*Candido Paniperi corfiotto*)⁷⁷. Por herë

terra ferma”, ASV, *Capo Consiglio dei Dieci*, Lettere di Rettori e altre cariche, Cefalonia, b. 287 (1504-1752): raport i Andrea Valerio, Proveditor i Qefalonisë, 22 tetor 1531.

⁷⁴ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 2 (1558-1562): dëshmi e Dhimo Lianit, Korfuz, 13 mars 1558.

⁷⁵ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 6 (1607-1610): raport i Proveditor-Kapitenit Zaccaria Gabrieli, Korfuz, 30 janar 1609.

⁷⁶ ASV, *CCX, Lettere Rettori e altre cariche: Corfù*, b. 291 (1500-1559): letër e Nicola Pisanit, Bajli, Korfuz, 20 prill 1506.

⁷⁷ Jovan Tomić, *Gradja za istoriju pokreta na Balkanu protiv Turaka krajem XVI i početkom XVII veka*, knj. I (1595-1606), Beograd: 1933, nr. 110, f. 190; I. Zamputi, *Dokumente për historinë e Shqipërisë ...*, II, f. 133.

të tjera, Paniperi dallohet si “shqiptar” (*capitan Candido Albanese*)⁷⁸. Për “shqiptar” dallohet nga burimet edhe Dhimitër Basta (*Demetrio Basta Albanese*), i cili në prill 1616, kishte marrë përsipër të pajtonte një kompani me ushtarë himarjotë për llogari të Venecianëve⁷⁹. Më herët, më 1 maj 1608, Dhimitër Basta, që në atë rast thuhet se ishte nga Nivica, së bashku me priftin Gjon Klosin nga Lukova, u dërguan si përfaqësues të himarjotëve në Napoli, tek mëkëmbësi konti i Benaventës⁸⁰. Sipas Grimanit, Proveditor-Kapiten i Korfuzit, Basta “kishte sjellje të qytetëruara, megjithëse ishte lindur e rritur në një vend malor, si Himara, mes njerëzve të ashpër dhe zakoneve më se barbare”⁸¹. Dhimitri thoshte se ishte nga gjaku i të famshmit Gjergj Basta, që luftoi si gjeneral në frontin hungarez (*dice esser del sangue di quel Giorgio Bast, che fù General in Ungheria*)⁸². Dhe, sipas Grimanit, Dhimitri kishte meritën se kishte qenë i pari që kishte rekrutuar ushtarë himarjotë për Venedikun⁸³. Basta arriti ta kryejë misionin e tij, por komandanti osman i krahinës, Mehmet Aga, me të marrë vesh largimin e Bastës dhe të rekrutëve të mbledhur prej tij, urdhëroi t’i digjej shtëpia dhe të merreshin fëmijët rob.

⁷⁸ J. Tomić, *Gradja za istoriju pokreta...*, I, nr. 23, f.29-30; I. Zamputi, *Dokumente për historinë e Shqipërisë ...*, II, n.68, f. 115.

⁷⁹ “*Si è offerto un tal Demetrio Bast Albanese di venire al servizio di V. S. con una compagnia di cento fanti; la quale offerta ho io accettato volentieri, et digià sen’ è egli passato in terraferma, per dar principio all’effettuazione dell’accordato, et quando questi saranno in pronto gli incaminerò immediate col sodetto Bast lor Capitano in cotesta città*”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 10 (1615-1616): raport i Vincenzo Grimanit, Proveditor-Kapiten i Korfuzit, 11 prill 1616.

⁸⁰ “*così inviamo il prete Gioan Clossi dal casal Lucovi giuntamente con Dimitri Basta de Niviza*”, J. M. Floristán, “Los contactos de la Chimarra con el Reino de Napoles durante el siglo XVI y comienzos del XVII”, në: *Erytheia* 13, 1992, f. 85.

⁸¹ “*per esser persona nata, et allevata in paese alpestre, fra popoli, e costumi più che barbari, par tuttavia, che habbia termine di molta discrettione, procedendo con gran modestia, e con quel riguardo, e riverenza, che si conviene*”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 10 (1615-1616): raport i Vincenzo Grimanit, Proveditor-Kapiten i Korfuzit, 27 prill 1616.

⁸² ASV, *Dispacci Corfù*, b. 10 (1615-1616): raport i Vincenzo Grimanit, Proveditor-Kapiten i Korfuzit, 18 prill 1616.

⁸³ “*Fà egli, com’le ho scritto anche coll’altre mie, professione di soldato, et afferma esser del sangue di quel Giorgio Bast, che fù generale in Ungheria, et in somma oltre ogni altro rispetto, per la gran devotione, che dimostra verso la Serenissima Republica, e per essere stato il primo, che spontaneamente si è operato a condurre in Italia veri Cimerioti*”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 10 (1615-1616): raport i Vincenzo Grimanit, Proveditor-Kapiten i Korfuzit, 27 prill 1616.

Mirëpo Basta, që ishte burrë me nuhatje (*uomo accorto*), e kishte dërguar familjen që më parë në Korfuz, “bashkë me atë pak bagëti” (*con alcuni suoi pochi animali*) që zotëronte⁸⁴.

Të ardhurit nga stereja u përkisnin përgjithësisht shtresave të ulëta dhe në Korfuz ata i gjejmë të angazhuar në punë të rëndomta. Por nuk mungonin mes emigrantëve edhe elementë të shtresave të larta. Këta e patën të vështirë të afirmoheshin në një mjedis armiqësor. Fisnikët vendas ndërhyjnë deri në Senat për të penguar përfshirjen e emigrantëve shqiptarë në Këshillin e qytetit. Venediku iu nënshtrua presioneve të korfiotëve dhe më në fund vendosi që statusi i “banorit” (*habitor*) mos t’i jepej asnjë të ardhuri, përpara se të mbushte 10 vjet qëndrimi në ishull⁸⁵. Çuditërisht, në rastin e Korfuzit, Venediku sillej ndryshe nga ç’sillej në zotërimet e tjera të tij, në Eube, në More apo në ishujt e tjerë të Jonit: aty Venecianët krijonin lloj-lloj lehtësirash për të favorizuar ngulimin e stratiotëve shqiptarë dhe të familjeve të tyre⁸⁶.

Në kushtet e këtij presioni të aristokracisë vendase, autoritetet veneciane tregonin kujdes në rekrutimin e personelit ushtarak. Ushtarakëve të angazhuar në ruajtjen e Castel Vecchio e Castel Nuovo, në Korfuz, u shqyrtoheshin imtësisht të dhënat anagrafike. Mes ushtarakëve shqiptarë, preferoheshin ata që kishin një periudhë sa më të gjatë qëndrimi në ishull, dhe që, në një farë mënyre, ishin “integruar”, ose, akoma më mirë, “asimiluar”. Kështu, më 1506, për autoritetet ofronte një farë garancie *kaporali* Pjetër Lanza. Në skedën përkatëse, që e kishte çdo ushtarak i garnizonit të kështjellës, Lanzës nuk i përcaktohet prejardhja, siç veprohet me ushtarakët e tjerë. Por ne e dimë, se në vitin 1394, një Lanza, me titullin “kont” (*comite Lanza*), sundonte në afërsi të Butrintit e Ksamilit dhe ishte aleat me *sebastocrator*-in Gjon Zenebishi⁸⁷.

⁸⁴ “*Capitano Demetrio Bast, che parti di quà a 27 del passato e con una compagnia de Cimerioti, un tale Mehemet Agà, che ha il commando in quelle parti, ove detto Bast ha fatte le sue genti, gli ha abbruciata la casa, con quelle poche robbe, che vi erano dentro, ricercò diligentemente i figliuoli, ma non gli potè havere; poiche il Bast come huomo accorto, poco prima del suo partire gli haveva con alcuni suoi pochi animali trasportati in quest’isola*”, ASV, *Dispacci di Corfù*, b. 10 (1615-1616): raport i Proveditor-Kapitenit të Korfuzit, Vincenzo Grimani, 10 maj 1616.

⁸⁵ F. Thiriet, *La Romanie venitienne ...*, f. 400.

⁸⁶ Alain Ducellier, “Les Albanais dans les colonies venitiennes au XVe siècle”, në: *Studi Veneziani* 10, 1968, f. 60.

⁸⁷ “*quod insula nostra Butentroy vocata Eximilia, debeat murari et fortificari, sive in fortificiam reduci prout retroactis temporibus solebat esse, dando, sive dantibus*

Kalimi i Lanzave në Korfuz ka ndodhur, si edhe për shumë krerë feudale shqiptarë, gjatë periudhës së pushtimit osman. Megjithatë, bie në sy fakti se Lanza ynë, i cili, edhe nëse nuk kishte lindur, me siguri duhet të kishte dekada që jetonte në Korfuz, nuk identifikohet si korfiotët e tjerë me përcaktorin “vendas” e aq më pak “grek”. Nuk identifikohet, vërtet, as si “shqiptar”, siç, për shembull, cilësohej më 1596 një tjetër fisnik korfiot me origjinë nga Himara (*capitan Candido Albanese*)⁸⁸. Me sa duket, procesi i “integritit” tek Lanza e fundit të shek. XVI kishte avancuar, por, siç do e tregojë më poshtë historia e Pjetër Lanzës, jo aq shumë saqë të konsideroheshin “korfiotë” me të drejta të plota. Aq më shumë këtë e provon shembulli i Pjetër Lanzës së vitit 1506. Ky, qartazi, nuk konsiderohej “vendas” dhe si element garancie për shërbimin në rojën e këshqjellës së Korfuzit shënohet, së pari, fakti që gruaja e tij, me të cilën kishte dy djem, kishte lindur në Korfuz (*nata in questa terra*). Gjithsesi, certifikatën e tij të garancisë e plotësonte një “shënim biografik”, ku thuhej se Lanza ishte i biri i djalit jashtë martesë të një ushtaraku të lartë venecian, i Kapitenit të Përgjithshëm, Benedetto da Pesaro⁸⁹. Por, ndryshe nga Pjetër Lanza, nuk ofronte kurrfarë garancie për autoritetet e Korfuzit *kaporali* tjetër shqiptar, Nadalini (*uno caporal nominato Nadalin Albanese*). Ky cilësohej nga eprorët si “sherrxhi i madh” (*molto scandaloso*). Por nuk ishte ky problemi i tij kryesor. Nadalini ishte shqiptar dhe, përveçse ishte vetë shqiptar, ishte martuar me një grua me babë shqiptar e me nënë greke (*ha una soa moier nativa de padre Albanese et madre Greca*). Më tej akoma, eprorët e Nadalinit dukej se i shqetësonte akoma më shumë fakti se ai mbante lidhje me sterenë shqiptare, ku kishte edhe të afërm (*ha parentado in terra ferma*). Ky fakt

Comite Lanza et Sevastocratora vicinis dicti loci, calcharias calcine duas pro quolibet in subsidium dicti laborerii”, G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta ...*, pars I, tomus 2, nr. 544; K. Hopf, *Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf zu unserer Zeit*, vëll. II, Leipzig: 1867, f. 94.

⁸⁸ J. Tomić, *Gradja za istoriju pokreta ...*, I, nr. 23, f.29-30; I. Zamputi, *Dokumente për historinë e Shqipërisë ...*, II, n.68, f. 115. Kujtojmë, se Paniperi cilësohet edhe si “korfiot” (*Candido Paniperi corfiotto*), shih: J. Tomić, *Gradja za istoriju pokreta...*, I, nr. 110, f. 190; I. Zamputi, *Dokumente për historinë e Shqipërisë ...*, II, f. 133.

⁸⁹ “*Caporal Piero Lanzi ha moier nata in questa terra et... fo fiolo de uno fiol natural del quondam Capitano Zeneral s. Benedetto da Cha da Pesaro et ha fioli duo maschi*”. ASV, CCX, *Lettere di Rettori e di altre cariche: Corfù*, b. 291, c. 45 (1500-1559): letër e Nicola Pisanit, Bajli i Korfuzit dhe Bernardo Barbadigos, Kapiten, 20 prill 1506.

i fundit, së bashku me faktin që nuk kishte grua greke, mjaftuan që një ditë, komandanti i tij të vendoste “t’i jepte duart”, d.m.th. ta largonte nga detyra (*el mi è parso mandarlo cum Dio*)⁹⁰.

Me siguri, dëshira për të mbajtur raporte të mira me banorët e me aristokracinë lokale të Korfuzit, e shtyu në tetor 1627 Proveditor-Kapitenin e Korfuzit, Lorenzo Moresini, të sugjeronte largimin e rojeve të shumta shqiptare (*guardia numerosa di genti Albanesi*), të cilët ishin ngarkuar me ruajtjen e portave të kështjellës. Në fakt, shqiptarët ishin vendosur aty me urdhër të Senatit. Por, vërente Moresini që në këtë rast bëhej zëdhënës i korfiotëve, rojet e portave kishin për detyrë të ndërhynin sa herë që aty ndodhnin grindje e përlëshje. Dhe të tilla ndodhnin shpesh në portat e qytetit, sidomos midis vendasve dhe ushtarëve të flotës veneciane që zbarkonin vazhdimisht në portin e qytetit. Sipas Moresinit, rojet shqiptare nuk jepnin garancitë e nevojshme që në rast të konflikteve të tilla të qëndronin të paanshëm. Përkundrazi, meqë shumë prej tyre kishin shërbyer më përpara në anijet veneciane, ishin të prirur që në përlëshje të tilla të përkrahnin marinarët kundër korfiotëve⁹¹.

Ky disponim negativ i korfiotëve ndaj shqiptarëve të steresë në këtë rast, nxjerr krye në një ankesë të tyre paraqitur Senatit të Republikës në vitin 1536. Ankesa nis me një akuzë të drejtpërdrejtë mbi shqiptarët e steresë (*Albanesi di Terra Ferma*), të cilët vazhdimisht sulmonin, si në det edhe në tokë, plaçkitnin e skllavëronin korfiotët, duke i zhveshur edhe nga ajo pak pasuri që kishin dhe duke u vendosur çmime të papërbalueshme për lirimin e robërve⁹². E pra, gjëra të tilla nuk do të

⁹⁰ “*nel numero di qual leva uno caporal nominato Nadalin Albanese che ha una soa moier nativa de padre Albanese et madre Greca, homo molto scandaloso, ha parentado in terra ferma tanto questo ancor chel non habi moier greca naturale el mi è parso mandarlo cum Dio*”, ASV, CCX, *Lettere di Rettori e di altre cariche: Corfù*, b. 291, c. 44 (1500-1559): letër e Nicola Pisanit, Bajli i Korfuzit dhe Bernardo Barbadigos, Kapiten, 20 prill 1506.

⁹¹ “*il presidio non patisse opposizione, et in ogni caso, come non interessato sarebbe sempre neutrale, cosa, che non si può promettere delli huomini del corpo di guardia posto da sua Signoria Ill.ma per esser finalmente quelli di galera; et sebene stanno fermi, hanno però l’obbligo di sortire alle risse, et in tal occorrenza non v’è ragione che ci persuadi ch’essi contenendosi ne limiti del loro debito, non adherissero partiali à suoi à danni delli avversarii*”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 15 (1627): raport i Proveditor-Kapitenit Lorenzo Moresini, Korfuz, 21 tetor 1627.

⁹² “*Albanesi di terra ferma, abitanti in più lochi circonvicini, continuamente, si per mar come in terra, depredano, spogliano et fano schiavi li suditti della Serenità*

ndodhnin, në rast se askush nga Korfuzi nuk do lejohej të shkonte në vendet e atyre shqiptarëve për të çuar aty kripë e për të marrë valanidh apo produkte të tjera. Ishte e papranueshme, sipas korfiotëve, që grabitës të tillë (*essi ladri*), jepnin e merrnin me korfiotët, viktimë e tyre, dhe një gjë e tillë ishte inkurajim i drejtpërdrejtë për bëmat e tyre⁹³. Shqiptarët ishin thjesht armiq të Sinjorisë e të shtetasve të saj, siç ishin korfiotët: edhe ata, që ende nuk e kishin nxjerrë kokën si të tillë, nesër do t'i bashkoheshin aradhës së armiqve. Prandaj, kërkonin me ngulm korfiotët, shteti venecian duhet të ndalonte çdo lloj kontakti me shqiptarët, çdo lloj tregtie me ta. Korfiotët nuk harrojnë të përmendin kripën e shitur nga tregtarët e Korfuzit tek shqiptarët e steresë. Madje, ata bëjnë një akuzë të hapur kundër Kapitenit të kështjellës së Korfuzit, i cili kishte leje nga Senati (dhe këtu, i bëhet një kritikë e tërthortë vetë Senatit) për të shitur kripën e Korfuzit në Himarë e vende të tjera të steresë (*il magnifico Capitanio del borgo, havendo licentia dalla Serenità Vostra de vender il suo sal dove vorà, vien comprato ditto sal et conducessi alla Cimera et altri lochi*). Korfiotët, gjithashtu, nuk lenë pa përmendur edhe valanidhin, që blihej tek tregtarët shqiptarë nga korfiotët, tregti, që sipas tyre, duhej të ndalej (në fakt, konkurronte valanidhin korfiot)⁹⁴. Por, bie në sy, që ata nuk e përfshijnë në listën e “produkteve të ndaluara” drithin, aq më pak nuk flasin për ndërprerjen e tregtisë së drithit shqiptar, që zinte edhe volumin kryesor të tregtisë midis dy brigjeve dhe që siguronte bukën e popullsisë së Korfuzit për pjesën më të madhe të vitit.

Gjithsesi, ajo që bie në sy në këtë filipike të korfiotëve, është një ndjenjë e thellë armiqësie ndaj shqiptarëve (*Albanesi inimici*), të cilët ata

Vostra, privandoli della povertà loro. Et de più, ch'è peggio, elli convien esser riscattati come dalli pagani”, E. Giotopoulou-Sisilianou, *Presbeies tes venetokratoumenes Kerkyras (16os – 18os ai.)*. *Pege gia schediasma anasyntheses tes epoches*, Archeia Nomou Kerkyras, Athena: 2002, f. 239.

⁹³ “*il che, evidentemente si conosca, cesaria, s'altri non andassero delli lochi de ditti Albanesi portando a quelli del sal et molte altre cose et da essi comprando le valonie et altre cose loro. Di modo che dove ditti ladri, inimici publici, da una banda danificano li suditti et dal altra per alcun de tal suditti essi ladri sono sovenuti de più cose, come è ditto*”, *Po aty*.

⁹⁴ “*si supplica alla Serenità Vostra, ella si degni ordinar che alcun sia qual si voglia non possa nè deba condur nelli lochi di qualunque Albanese, si di quelli ch'al presente nimici come di altri che per l'advenir sempre si farano nemici de suditti della Serenità Vostra, alcuna quantità de sal, per minima che la sia, nè alcuna altra cosa nè da quelli comprar valania o altra qual si voglia cosa nè per alcun modo praticar col li ditti inimici Albanesi*”, *Po aty*, f. 240.

mundohen t'i demonizojnë jo thjesht si "armiq të korfiotëve", por si "armiq të shtetasve të Sinjorisë" (*nemici de suditti della Serenità Vostra*). Është e qartë, se me këtë, korfiotët kërkonin të implikonin edhe shtetin venecian në problematikën e marrëdhënies të tyre me shqiptarët. Kërkesa e bashkësisë korfiote, pra, synonte t'i modelonte marrëdhëniet e Republikës me shqiptarët e steresë sipas interesave të aristokracisë së Korfuzit. Por, qasja veneciane nuk mund të ishte ajo korfiote. Shqiptarët nuk mund të shpalleshin aq thjesht "armiq të Venedikut", sa ç'mund t'i shpallte ata "armiq të Korfuzit" aristokracia egoiste korfiote. Prandaj, Senati vendosi mos t'i përgjigjej kërkesës së bashkësisë korfiote, deri në një moment të dytë (*si le risponderà ad altro tempo*). Ishte një mënyrë elegante për të thënë se kjo çështje nuk duhej prekur më⁹⁵.

Edhe vendimin e marrë nën trysinë e përfaqësuesve të qytetarëve të Korfuzit për t'i përjashtuar shqiptarët nga postet e komandës në zotërimet e Republikës në sterenë shqiptare⁹⁶, Venecianët nuk e zbatuan gjithnjë. Kështu, më 1560, Bajliu dhe Proveditori venecian emëruan si kapiten të Pargës, me një mandat 5-vjeçar, kreun e stratiotëve shqiptarë, Hektor Bua, i cili pak më parë kishte ardhur në Korfuz nga Zaçinti⁹⁷. Hektor Bua vazhdonte të ishte në këtë detyrë edhe në vitin 1565⁹⁸. Pak më vonë, më 1572, si guvernator i Pargës u emërua i famshmi Pjetër Lanza, bir i Gjergj Lanzës, që e kishte kryer atë detyrë në vitet 1540. Për më tepër, nën urdhrat e Lanzës u vunë edhe një kapiten italian, Angelo Paradisio da

⁹⁵ *Po aty*.

⁹⁶ *Ad XVm. Come è noto alla V.a Serenità, et vien mandado per i Vostri fidelissimi Corfioti, castelani alla Parga, al Butintrò et alla Bastia. Se suplica, che, per Miser el Baylo de tempo in tempo sia mandadi balastrieri, et compagni homini Corfioti boni et sufficienti balestrieri che habbia a servir cum el soldo usado per il tempo che i ditti castellani stano, acciochè la università possa per questa via sentir gratia dalla Vostra Ser.tà; la qual può esser certa, che i ditti luoghi serà meglio guardadi, che per Albanesi et per altra zente exstranea*", Ludwig Salvator, *Parga*, Druck und Verlag von Heinrich Mercy Sohn, Prag: 1907, f. 121, 124, 147; F. Thiriet, *Regestes des délibérations du Sénat ...*, III, nr. 2600, f. 100.

⁹⁷ "L'andarà parte, che 'l strenuo Hettor Bua, venuto ultimamente dal Zante, dove si ha esercitato con molta lude sua, et nostra satisfattion, non sparagnando fatica, o pericolo alcuno, sia mandato all prefata custodia della Parga con fanti XX, et con stipendio per la persona sua de ducati dodici per paga, et habbi a continuar in ditta guardia per anni cinque prossimi", L. Salvator, *Parga ...*, f. 157-158.

⁹⁸ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 3 (viti 1561-1569): raport i Hektor Buas, Kapiten i Pargës, për Bajliun Hieronimo Lando, Pargë, 24 maj 1565.

Nocera, dhe 20 ushtarë shqiptarë (*vinti Albanesi*)⁹⁹. Pak vite më vonë, si guvernator i Pargës u emërua kapiteni Paolo Capadoca, stratiot, pas çdo gjase shqiptar, nga Nauplioni i Moresë. Por emërimi i tij i irritoi jashtë mase korfiotët. Një përfaqësi e tyre, më 10 dhjetor 1582, i paraqiti Senatit një ankesë, me të cilën kërkonte shkarkimin nga detyra të guvernatorit¹⁰⁰. Ky, sipas tyre, kishte shërbyer si sekretar i “tradhtarit” Pietro Lanza, kur ky kryente detyrën e guvernatorit të Pargës (1572-1574). Për më tepër, Capadoca nuk ishte korfiot, dhe emërimi i tij binte ndesh me dispozitën e Senatit të vitit 1511, që përcaktonte se qeveritarët e Pargës e të Butrintit duhet të zgjidheshin midis qytetarëve korfiotë. Capadoca, pretendonin ata, nuk e kishte statusin e qytetarit korfiot, edhe pse pretendonte se i kishte mbushur 5 vjetët e banimit në Korfuz. Madje edhe kërkesa e tij për t’u zgjedhur në këshillin e Komunës së Korfuzit, ishte hedhur poshtë me shumicë votash nga anëtarët e atij Këshilli. Përfaqësuesit korfiotë i shprehnin me këtë rast Senatit, “tronditjen” që kishte shkaktuar në zemrat e korfiotëve një emërim i tillë, “që nënvleftësonte qytetarët e nderuar të Korfuzit, dhe vlerësonte një njeri që nuk e meritonte një nder të tillë për një sërë arsyesh, të cilat ne për mirësjellje nuk duam t’i përmendim”¹⁰¹. Megjithatë, Venecianët vazhduan edhe më tej të emërojnë si guvernatorë të Pargës elementë “të huaj”, shqiptarë apo italianë.

Edhe në vetë ishullin e Korfuzit, korfiotët kërkonin me ngulm përjashtimin e shqiptarëve nga detyrat publike. Në shkurt 1443, korfiotët u ankuan në Senat se të huajt, sidomos shqiptarët, uleshin në mbledhjet e Këshillit të qytetit, dhe kërkonin që në atë Këshill të zgjidheshin 50-70 persona me origjinë korfiote, grekë ose latinë ose të martuar me gra korfiote¹⁰². Me sa duket, autoritetet veneciane u përpoqën ta “zbutin” disi këtë qëndrim të palëkundur. Në fund të fundit, në Korfuz apo gjetkë,

⁹⁹ L. Salvator, *Parga ...*, f. 161.

¹⁰⁰ “fatto et eletto per Capitanio uno mr. Polo Capadoca da Napoli di Romania, capitato in questo loco dalla guerra in poi et in servitio di Piero Lanza per suo scrivano, mentre è stato al governo della Parga, et fortificatione di quel luoco, il quale da doi anni in quà sotto protesto dell’habitatione da lui fatta in questo loco per il spacio di cinque anni si reputa per cittadino, et fattosi anco ballotar nel Consiglio nostro, ma però non rimasto nel numero degli eletti, questa elezione fatta intempestivamente nella persona del prefatto mr. Polo”, L. Salvator, *Parga ...*, f. 167.

¹⁰¹ “il che ha molto dispiaciuto a questa vostra fidelissima Università, et conturbato l’animo di questi benemeriti cittadini postposti da chi non si doveva per molti rispetti, che per modestia si tacciono”, *Po aty*.

¹⁰² F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Âge ...*, f.400.

shqiptarët ishin një element i rëndësishëm në projektet veneciane. Me kalimin e kohës, hyrja në Këshillin e qytetit ishte liberalizuar përtej çdo kufiri, përderisa në vitin 1565, korfiotët kërkuan rikthimin e rregullit që ndalonte “shqiptarët” dhe “qefaloniotët” të hynin në Këshill pa përmbushur kushtet e mëposhtme: 10 vjet banim në Korfuz, si dhe dëshmi se në vendin e tyre kandidatët kishin gëzuar statusin e qytetarit (*cittadini*)¹⁰³. Venediku iu nënshtrua presioneve të korfiotëve dhe më në fund vendosi që statusi i “banorit” (*habitor*) mos t’i jepej asnjë të ardhuri, përpara se të mbushte 10 vjet qëndrimi në ishull¹⁰⁴.

Gjithnjë nën presionin e bashkësisë korfiote, në vitin 1610 kushtet për përfshirjen në Këshillin e qytetit u rënduan më tej. Për të hyrë në Këshill duhet të kishe edhe babanë edhe gjyshin korfiot, pra, kërkoheshin disa breza qëndrimi në ishull! Praktakisht, kjo normë i përjashtonte shqiptarët dhe të huajt e tjerë nga pjesëmarrja në organet e në zyrat komunale¹⁰⁵. Kështu, mbi bazë të këtyre ndryshimeve, më 3 maj 1618, Proveditor-Kapiteni i Korfuzit, Daniel Gradenigo njoftonte Senatin se një përfaqësi e qytetit i kishte kërkuar atij të kundërshtonte kërkesën e njëfarë Sguropulli (djali i Sguros)¹⁰⁶ për t’u pranuar në Këshillin bashkiak. Proveditori venecian pohonte se ishte detyruar ta përmbushte këtë kërkesë, bashkë me disa kërkesa të tjera të korfiotëve¹⁰⁷. Një dokument i dy vjetëve më parë, 1616, na flet më shumë për personalitetin e këtij personazhi. Aty mësojmë se Sguropulli ishte komandant i një kompanie me 70 këmbësorë, një pjesë himarjotë, e pjesa tjetër nga vendi i Paramithisë, që të gjithë shqiptarë, burra të fortë (*conduce seco detto Sguropolo una compagnia de fanti settanta, parte Cimerioti, e parte del*

¹⁰³ E. Giotopoulos-Sisilianou, *Presbeies tes Venetokratoumenes Kerkyras ...*, f. 37-39; E. Bacchion, *Il dominio veneto su Corfù ...*, f. 110.

¹⁰⁴ F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Âge ...*, f. 400.

¹⁰⁵ E. Giotopoulos-Sisilianou, *Presbeies tes Venetokratoumenes Kerkyras ...*, f. 41.

¹⁰⁶ Formën greke “Sguropulo” (djali i Sguros) e gjejmë edhe në raste të tjera. Kështu, më 1612 flitet për një tregtar nga Santa Maura, të quajturin “Nardopulo”, d.m.th. djali i Nardos. Shih: ASV, *Dispacci Corfù*, b. 7 (1611-1612): dëshmi e tregtarit Nardopulo nga Santa Maura, 16 qershor 1612.

¹⁰⁷ “venendome à piedi della Serenità Vostra gl’Ambasciatori di questa comunità per opporsi principalmente all’instantie d’un tal Sguropulo, che ricerca esser adnesso al Consiglio....non hò giuducato bene l’oppormi alle loro già formate instanze”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 11 (1617-1619): raport i Proveditor-Kapitenit Daniel Gradenigo, Korfuz, 3 maj 1618.

contado di Paramithia, tutti Albanesi, buone genti)¹⁰⁸. E tepërt të thuhet se vetë *Sguropulli* (djali i Sguros) ishte edhe ai shqiptar.

Megjithë masat shtrënguese ndaj të huajve, të marra gjithnjë mbi bazën e kërkesave të fisnikërisë së Korfuzit, ishin të destinuara të dobësoheshin sa herë që ishulli ndodhej në vështirësi dhe jo vetëm administrata veneciane, por edhe bashkia korfiote ndodheshin në ngushticë të hollash. Kështu, në një moment të tillë, në kulmin e Luftës Veneto-Turke për Kretën, në shkurt të vitit 1659, këshilli bashkiak i Korfuzit, me iniciativë të disa fisnikëve, propozoi që të pranoheshin si qytetarë të Korfuzit anëtarët e tre familjeve, të cilat në këmbim duhet të derdhnin në arkën publike nga 800 dukatë secila. Në atë rast, propozimi u miratua unanimisht¹⁰⁹!

Vlen të hetohet këtu historia e familjes *Lanza*, që kishte bërë emër në historinë e dy brigjeve të Kanalit të Korfuzit nga shek. XIV e deri në dhjetëvjeçarët e fundit të shek. XVI. Vladimir Lamansky i konsideron ata shqiptarë (*l'Albanais Piero Lanza*)¹¹⁰. Në fakt, të dhënat flasin për atë që kjo familje e kishte origjinën nga stereja shqiptare, nga ku ishte shpërngulur në Korfuz në fillimet e pushtimit osman. Në vitin 1394 flitet për “kontin *Lanza*” (*comite Lanza*), që bashkë me aleatin e tij, Gjon Zenebishin, i kishte zotërimet në afërsi të Butrintit. Të dy zotërit shqiptarë kishin marrë përsipër atë kohë të kontribuonin me qereste e me nga 40 mjeshtra muratorë për fortifikimin e Ksamilit, që ishte nën juridiksionin e Butrintit venecian¹¹¹. Ky *konti Lanza* duhet të jetë i njëjtë

¹⁰⁸ ASV, *Dispacci Corfù*, b. 10 (1615-1616): raport i Proveditor Kapitenit Vincenzo Grimani, 10 qershor 1616.

¹⁰⁹ “*questi fedelissimi benemeriti cittadini comiserando lo stato mio, et vedendomi aggravato da somma considerabile di debiti, contratti per sostenere questo presssidio hanno proposta parte nel loro consiglio d’aggregare à questa cittadinanza tre famiglie con l’esborso di ducati ottocento per cadauna, et è stata abbracciata con pienezza de voti, et il danaro sarà contato in cassa publica*”, ASV, *Dispacci Corfù*, b. 29 (1657-1661): raport i Proveditor-Kapitenit Lorenzo Sagredo, Korfuz, 5 shkurt 1659.

¹¹⁰ V. Lamansky, *Secrets d’etat de Venise ...*, nr. XX, f. 461.

¹¹¹ Vendim i Senatit, 15 maj 1394: “*Quod insula nostra Butentroy vocata Eximilia, debeat murari et fortificari, sive in fortificiam reduci prout retroactis temporibus solebat esse, dando, sive dantibus Comite Lanza et Sevastocratora vicinis dicti loci, calcharias calcine duas pro quolibet in subsidium dicti laborerii. Et similiter omni die, quo laborabitur ad ispum laborerium, quadraginta laboratores inter magistros et manuales, pro quolibet predictorum*”, G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta ...*, pars I, tomus 2, nr. 544. Më 16 korrik, të dërguarit venecianë e kishin ekzaminuar vendin e

me Gjin Lanzën, i cili atë kohë numërohej mes fisnikëve shqiptarë “të rekomanduar” nga Republika e Venedikut¹¹². Me pushtimin osman, si shumë fisnikë të tjerë të steresë, Lanzat u vendosën në Korfuz e shumë shpejt u dalluan dhe u vlerësuan nga autoritetet veneciane të ishullit. Lanzat ridalin në skenë në gjysmën e parë të shek. XVI, tashmë si qytetarë fisnikë të Korfuzit¹¹³. Por, siç e treguam më sipër me rastin e *caporal* Pjetër Lanzës, integrimi i tyre në shoqërinë korfiote nuk kishte qenë i lehtë. Ndërkohë, në një mënyrë apo në tjetrën, Lanzat vazhduan të mbajnë lidhje të forta me sterenë shqiptare. Kjo ishte një arsye e fortë pse, në gusht 1499, një Andrea Lanza, i biri i nënkomandantit të Korfuzit, ishte emëruar si kështjellar i Pargës (*Andrea Lanza, castelan à la Parga fiol dil vicario di Corfù*)¹¹⁴. Në fakt, historia e familjes Lanza, përgjatë gjithë shek. XVI, lidhet ngushtësisht me ngjarje dhe me personazhe të Shqipërisë së Poshtme.

Edhe një shekull më vonë, më 1660, në Korfuz rrëfeheshin bëmat e shënuara nga kapiteni i kështjellës veneciane të Pargës, Gjergj Lanza, kur Parga u rrethua nga toka e nga deti prej turqve¹¹⁵. Më 7 tetor 1538, në vlerësim të kontributit e heroizmit të treguar prej tij në mbrojtje të

Ksamilit dhe kishin dalë në konkluzionin se punimet e fortifikimit kërkonin të paktën shpenzime për 1 mijë dukatë ari, arsye për të cilën ndihma e Zenebishit, e Lanzës dhe e zotërve të tjerë eventualë, ishte e mirëpritur (*fuert personaliter ad examinandum locum dictum Hexamilia districtus Butentroi, cum multis aliis probis viris, qui secum fuerunt, et unanimiter terminaverint quod locus ipse fiendus et muniendus sit, quia fiet cum expensa fortasse mille ducatorum, quia ut ipse Baiulus scribit nobis, Johana Silvestrocataro promisit sibi dare bonam subventionem, et similiter habere sperat a comite Lança et fortasse ab aliis*), *Po aty*, pars I, tomus 2, nr. 554.

¹¹² K. Hopf, *Geschichte Griechenlands ...*, f. 94.

¹¹³ Më 1511, një *Benedetto Lanza* ishte sekretar (*cancellario*) i Komunës së Korfuzit. Ky duhet të jetë i njëjtë me *Beno Lanza*-n, i cili më 1542 figuron mes 3 përfaqësuesve korfiotë që paraqitën përpara Senatit një numër kërkesash në emër të Komunës së Korfuzit. Shih: L. Salvator, *Parga ...*, f. 121, 142.

¹¹⁴ M. Sanudo, *Diarii ...*, vëll. II, col. 1124.

¹¹⁵ Korfuz, viti 1660: “*cosi anco posteriormente, che fù da Turchi assalita è stata dalli ritrovanti nostri cittadini governatori valorosamente diffesa e mantenuta con le vite stesse e col sangue, come tra molti altri fecero particolarmente l'anno 1546 la buona memoria del fidelissimo nostro Zorzi Lanza in tempo che fù assediata da terra e da mare dall'Armata Turca, con perpetua sua lode e publico gradimento*”, L. Salvator, *Parga ...*, f. 134.

kështjellës së Pargës, Senati i Venedikut e emëroi Gjergjin kapiten të Pargës me një mandat 8-vjeçar.¹¹⁶

Por, ndërsa i kishte marrëdhëniet shumë të mira me Venedikasit, siç duket, Gjergj Lanza nuk i kishte të tilla me bashkëqytetarët e vet. Në vitin 1542, një ambasadë e bashkësisë korfiote ishte paraqitur përpara Senatis të Republikës dhe i kishte kërkuar këtij të anulonte vendimin e vitit 1538, i cili i atribuonte Lanzës postin e Kapitenit të Pargës për tetë vjetët e ardhshëm¹¹⁷. Atë kohë, Gjergj Lanza ishte akoma në gjysmën e mandatit të tij. Përfaqësuesit e bashkësisë korfiote e justifikonin kërkesën e tyre në faktin se, sipas tyre, Gjergj Lanza e kishte rrëmbyer postin e Kapitenit të Pargës “tinëzisht” (*subreptive*)¹¹⁸.

Në fakt, edhe kësaj radhe Senati venecian u detyrua ta pranojë kërkesën e përfaqësuesit korfiote. Kështu, një letër drejtuar Bajliut të Korfuzit, më 22 mars 1546, Gjergj Lanza proteston kundër pranimit nga ana e Senatis e kërkesës së Komunes për t’i ndërprerë atij mandatin e Kapitenit të Pargës¹¹⁹. A nuk ishte ai, Gjergj Lanza, njeriu, që iu përgjigj thirrjes së Kapitenit të Përgjithshëm, Girolamo de Pesaro dhe, duke rrezikuar jetën e vet, vrapoi në mbrojtje të Pargës, kur qyteti ishte braktisur nga të gjithë? A nuk kishte qenë vetë Senati, ai që duke çmuar meritat e tij, e kishte emëruar Kapiten të Pargës me një mandat tetëvjeçar? A nuk kishte qenë po ai Gjergj Lanza, që kur Parga ishte ende e rrënuar dhe e rrethuar nga armiq, shkoi aty me vetëm 25 ushtarë, me të

¹¹⁶ “*sono stati in ogni tempo di tal sorti li buoni portamenti et valorosi operation fatte per il fidelissimo nostro Zorzi Lanza da Corfù, et precipue ultimamente ritrovandosi castellan alla Parga al tempo che l’armata Turchesca fù all’assedio di quella città...al ditto fidelissimo Zorzi Lanza sia concessa la capitaneria della Parga per anni otto*”, ASV, Senato Mar, r. 24 (1537-1538), fol. 147^r: 7 tetor 1538.

¹¹⁷ “*pertanto si supplica all prelibata Sublimità Vostra che tal soa concession con tanta molestia et cordoglio di questa Università, per esso Lanza ottenuta sii revocata*”, L. Salvator, Parga ..., f. 149-150.

¹¹⁸ “*sono stati in ogni tempo di tal sorti li buoni portamenti et valorosi operation fatte per il fidelissimo nostro Zorzi Lanza da Corfù, et precipue ultimamente ritrovandosi castellan alla Parga al tempo che l’armata Turchesca fù all’assedio di quella città...al ditto fidelissimo Zorzi Lanza sia concessa la capitaneria della Parga per anni otto*”, ASV, Senato Mar, r. 24 (1537-1538), fol. 147^r: 7 tetor 1538; E. Giotopoulou-Sisilianou, *Presbeies tes venetokratoumenes Kerkyras ...*, f. 269.

¹¹⁹ “*ma non per alcuna causa legitima fù mutato il capitulo, et richiesto, che ditta mia concession fusse revocata, laqual cosa per li spettabili ambasciatori nostri ottenuta non hò possuto goder il premio giusto delli meriti mei*”, ASV, Senato Mar, reg. 28 (1545-1546): 22 mars 1546.

cilët e mbrojti dhe e restauroi kështjellën, duke e kthyer në gjendjen e mëparshme? A nuk ishte ai, që kishte shtruar shqiptarët e rrethinave dhe i kishte lidhur ata në besë të Venedikut (*ma anchora hò pacificato et subiugato li Albanesi, facendo mi prestasseno la debita obedientia per nome della prefata Illustrissima Signoria*)¹²⁰. Nëse gjërat qëndronin kështu, përse duhej që Senati t'i priste atij mandatin mbi bazën e shpifjeve të disa njerëzve smirëzinj e ziliqarë (*per suggestion de invidi, et zilosì*)¹²¹.

Dokumenti i mësipërm tregon se midis Gjergj Lanzës, nga njëra anë, dhe komunitetit e fisnikërisë korfiote, nga ana tjetër, ekzistonin përplasje,

¹²⁰ “io Zorzi Lanza cittadin vostro sp. cons. mandato per il Cl.mo domino Hieronymo da ca da Pesaro fù Capitano General al governo et defension della Parga attento ch’el potente essercito, et armata dell’inimico vene in questa terra con manifesto pericolo della mia vita, per esser ditto loco debilissimo massime fuggendo tutti i habitanti, dove con quel poco de presidio, che de li allhora si trovava fù per me fatta deliberatione ferma de spender il sangue per la fede, et honor dell’Ill.ma S. et de questa nostra patria, talche con la gratia del nostro signor Dio, ditto loco è stà conservato, dapoi essendo io andato à Venetia con ordine di questa magn.ca comunità per bisogno suo con una barca de pescadori, non stimando la propria vita, et havendo supplicato et eseguito con bona gratia della prefata Ser.ma S. quanto apparteniva al bisogno, da li alquanti giorni comparsi come persona privata alli piedi de Sua Sub.tà alla clementia della qual parse io esser degno della sua gratia con havermi concesso la capitania della Parga per anni otto, et essendo destrutto, et dishabitato ditto, comparsi à tempo ancor di guerra più volte dal nostro Cl.mo regimento offerendomi prontamente de andar à far restaurar et da novo habitar ditta Parga, quantunque, li inimici fussero in arme circonvicini, et finalmente andai al Cl.mo General Mocenigo, parimente offerendomi senza alcun dubito al ditto bon et ottimo effetto à honor et gloria della S. N. et della nostra patria, et parse à soa Ex.ma Signoria admitter il voler, et oblation mia, onde datomi solum fanti vinticinque, ancor che andasse in manifesto pericolo andai de bonissimo animo à tal impresa, et cosi à honor del sommo Iddio, et della Ser.tà Soa, et laude de questa patria, ho restaurato, et ridotto al pristino stato ditta Parga, et rehabitata, non obstante, che li inimici sì da terra come da mare manazzavano per darmi spavento, et abandonar tal loco l’ho adunque, non solum restaurata, et mantenuta fidelmente, ma anchora hò pacificato et subiugato li Albanesi, facendo mi prestasseno la debita obedientia per nome della prefata Ill.ma S. et nostro Cl.mo regimento, come è manifesto à tutti, per liquali et altri meriti mei, et paterni questa mag.ca comunità volendo usarmi la debita gratitudine, nel formar delli capituli della proxima passata ambasciaria, conclusero, che da poi compiti li anni otto, che mi fù concessa ditta Parga l’havesse à ritornar à questa fidelissima università”, ASV, Senato Mar, reg. 28 (1545-1546): 22 mars 1546.

¹²¹ ASV, Senato Mar, reg. 28 (1545-1546): 22 mars 1546.

të cilat vetëm mund t'i marrim me mend¹²². Por, ajo që bën përshtypje më shumë, është që në këtë përplasje ndërkorfioete, autoritetet e Venedikut marrin anën e Komunës, pra të kundërshtarëve të Lanzës. Siç e kemi treguar dhe si do të vazhdojmë ta ilustrojmë edhe më tej, ky nuk është rasti i parë që dëshmon një të tillë anëmbajtje. Gjithsesi, në rastin e Gjergj Lanzës, qëndrimi i Senatit dhe i drejtuesve të Korfuzit, provokoi një çarje edhe në vetë marrëdhëniet e Lanzës me Republikën. Kjo duket qartë me peripecitë e djalit të Gjergjit, Pjetër Lanzës (*Piero Lanza figliuolo del quondam signor Zorzi*)¹²³.

Nëse i referohemi një letre të shkruar nga vetë Pjetër Lanza, më 26 mars 1565, drejtuar Bajliut të Korfuzit, përplasjet e tij me autoritetet e Korfuzit kishin filluar për motive të dobëta (*per leggiera causa*). Fillimisht, Pjetri kishte plagosur një person në Zaçint, ndërsa ishte me shërbim aty nën urdhrat e Kapitenit Zuanne Dandolo. Personi në fjalë, pas një zënke, e kishte goditur Lanzën me hu dhe ky i ishte përgjigjur duke e goditur me shpatë (*à tempo che mi trovava in servitio del Principe essendo capo con il mag.co signor Zuan Dandolo, et appresso per leggiera causa cioè per haver fatto question e ferito uno, che con un legno m'oltraggiò al Zante*). Për këtë krim, Lanza u dënua me shërbim galere për tetë vjet dhe, meqenëse iu kundërvu vendimit, duke mos u paraqitur brenda muajit për të kryer dënimin, u shpall person në kërkim dhe u dënua të mos shkelte në Korfuz, në Venedik e në katër zotërimet të tjera veneciane (*per qualche mia solevatione, essendo stato sotto il Reggimento del Cl.mo signor Agustin Sanuto confinato in galia per anni otto, e non appresentandomi in termine de mese uno m'intendesi bandito da questo luoco, dà Venetia, e dalli 4 luochi giusta la parte*). Mirëpo, Pjetër Lanzës nuk iu durua pa e shkelur edhe këtë vendim të gjyqit, gjë që e rëndoi gjendjen e tij: tash e tutje atij iu ndalua të shkelte në të gjitha territoret e Republikës! (*per imputatione de haver rotto i confini fui bandito dà tutte le terre, et luoci della Signoria Nostra*)¹²⁴. Në fakt,

¹²² Megjithatë, më 1558 përmendet një Beno Lanza, i cili bashkë me Manol Moskon e Giacomo da Veggia, ishin zgjedhur si ambasadorë të bashkësisë së Korfuzit për të takuar kapitenin e flotës osmane e për t'i dorëzuar atij dhuratat e rastit. Shih: ASV, *Dispacci Corfù*, b. 2 (1558-1560): relacion përpara 29 majit 1558.

¹²³ ASV, *CCX, Lettere di Rettori: Corfù*, b. 292 (1561-1599): letër e Piero Lanzës, dorëzuar Bajliut nga vëllai i tij nga nëna, Marin Majko (*Maycha*), 26 mars 1565.

¹²⁴ ASV, *CCX, Lettere di Rettori: Corfù*, b. 292 (1561-1599): letër e Piero Lanzës, dorëzuar Bajliut nga vëllai i tij nga nëna, Marin Majko (*Maycha*), 26 mars 1565.

paskëtaj, Pjetër Lanza u vendos me banim në Bastia, në territorin osman (*il qual essendo andà ad habitar alla Bastia loco de Turchi*)¹²⁵. Prej këtu, veprimtaria e tij dëshmohej në një shtrirje të gjerë, nga viset e sanxhakut të Delvinës, Igumenicë, Pargë e Konispol, në Berat e Elbasan¹²⁶. Megjithatë, në të njëjtën letër, Piero Lanza nuk mungon të deklarojë besën dhe dashurinë e tij për Republikën e Venedikut dhe, në këtë kuadër, të numërojë një numër veprimesh që ai kishte kryer ndërkohë në favor të saj. Kështu, kur disa piratë shqiptarë kishin rrëmbyer një tregtar nga Venecia dhe disa peshkatarë të tjerë korfiotë, ai, Lanza, ishte përgjigjur duke rrëmbyer djemtë e piratëve më të shquar, gjë që i detyroi ata t'i lëshojnë robërit¹²⁷. Lanza, gjithashtu, i kishte njoftuar në kohë autoritetet e Korfuzit për dy anije pirate, që synonin të rrëmbenin anijet veneciane e korfiote që ngarkoheshin me grurë në Igumenicë. Por, mbi të gjitha, Lanza i ofronte edhe për të ardhmen shërbimet e tij Republikës, duke i përcjellë informacione të rëndësishme nga vendet e turkut, ku ai ishte i detyruar të jetonte (*e tra questi luoci d'infideli che mi attrovo non manco alla giornata di farli partecipi di qualche aviso che è necessario molto*)¹²⁸. Lanza shprehte bindjen e tij, se me këto shërbime, autoritetet do t'ia pezullonin dënimin për një periudhë kohe, gjatë së cilës ai angazhohej se do kryente detyra nga më të vështirat, siç qe, p.sh., ajo e spastrimit të ujërave të Kanalit të Korfuzit nga piratët shqiptarë nga Kudhësi e Qeparoi (*di pacificar li pirati Albanesi cioè Cudessei e Clapenioties che non infestano più questo canale*)¹²⁹.

Në fakt, tre vjet më vonë, më 1568, e gjejmë Lanzën të bëjë “informatoren” venecian nga territoret osmane të Shqipërisë së Poshtme.

¹²⁵ ASV, CCX, *Lettere di Rettori: Corfù*, b. 292 (1561-1599): letër e Lorenzo Lenardo, Bajli e Proveditor i Përgjithshëm, Korfuz, 27 mars 1568.

¹²⁶ ASV, CCX, *Lettere Rettori, Corfù*, reg. 292 (1561-1599): letër e Piero Lanzës nga Konispoli, 23 mars 1568.

¹²⁷ “*essendo stato preso Zanetto dà Venetia et suoi compagni pescatori dà piratti Albanesi, io con haver preso non senza mio gran'interesse e spesa li figliuoli di più famosi corsari fui principal causa che detto Zanetto e compagni furon restituiti senza haver patito cosa alcuna*”, ASV, CCX, *Lettere di Rettori: Corfù*, b. 292 (1561-1599): letër e Piero Lanzës, dorëzuar Bajliut nga vëllai i tij nga nëna, Marin Majko (*Maycha*), 26 mars 1565.

¹²⁸ ASV, CCX, *Lettere di Rettori: Corfù*, b. 292 (1561-1599): letër e Piero Lanzës, dorëzuar Bajliut nga vëllai i tij nga nëna, Marin Majko (*Maycha*), 26 mars 1565.

¹²⁹ ASV, CCX, *Lettere di Rettori: Corfù*, b. 292 (1561-1599): letër e Piero Lanzës, dorëzuar Bajliut nga vëllai i tij nga nëna, Marin Majko (*Maycha*), 26 mars 1565.

Në letrën që i niste më 23 mars 1568 Bajliut të Korfuzit nga Konispoli i sanxhakut të Delvinës, Lanza bën rrëfimin si më poshtë¹³⁰. Gjatë kohës

¹³⁰ Letra në italisht, është shkruar padyshim nga dora e vetë Lanzës, siç lënë të kuptohet gabimet e shumta e trashanike në të. Letrën e kemi gjetur në koleksionin: ASV, CCX, *Lettere di Rettori: Corfù*, b. 292 (1561-1599); letër e nisur nga Konispoli i Delvinës, 23 mars 1568. Ky është teksti origjinal i saj: *Cl.ssimmo et Ecc.mo signor. Gli giorni ritrovandome haduna tera nominatta Halibasani lontano de qui dodece giornate ho riceputo una litera da mio fratello ms. Marin dil che mi scriveva del bonanimo de Vostra Clarissima Signoria et di più mi scriveva da parte di quella che dovese venir el più presto per fino hala Bastia et di pòhi havisar Vostra Clarissima Signoria che quela mi farà un salvo de venir de lì et di ciò fazo fine havisando V.ra Cl.ma Sig.a come ha di 28 de pasato vene hel sanzaco de Delvino had una tera nominata Beligradi dil che lo emini pasato cavalcò con moltti cavali et handasimo hal'incontro per fargli riverencia dove el sanzaco havendo me visto ha cavalo con abito cristiano sico dimandò lo emini di me dicendogli ch'io mo sonno dil che lo emini gli dise hel tuto. Et la matina seguente mi a mandato chiamar et quando fui hala sua presencia mi a chiamato hin suha camera solo et mi dise sei da Corfù, risposi signor sì. Et poi mi dise he vero che el vostro signor Bahilo ha fabricato una tore hale peschiere de Botrento et hio gli risposi signor non è el vero ma è ben la verità che i pescatori ano fato una caseta de tre pasa ha ciò l'invernata non si bagnano da la pioza. Et di poi mi dise disime la verità quanta hintrada ha la Vostra Signoria l'ano da le peschiere de Botrento et di ciò mi a parso de dirgli cinque cento ducati più o manco et lui si voltò ha me con bruta ciera dicendome perche me dici la busia noi havemo per cosa certa che le peschiere dano 12 milia ducati l'ano et di poi mi dimandò del nome de Vostra Clarissima Signoria et dela casada et se quela è giovine o vechio et molte haltre particolari rade et di ciò hiho (=io) gli ho ditto la verità et di più quello mi a parso con verità per nome de Vostra Clarissima Signoria et poi mi a dimandato come havevi havicinato con el sanzaco pasato et hio gli rispose pacifico et hamorevolisimamente lui rispose ma cossi volese hidio che ancor noi havicinamo cosi et hio gli rispose per che causa signor lui dise perche el Vostro Signor bailo non mi dara quello che io gli dimandaro ne tampoco mi la sarà far quello che vorò e cose che noi saremo hinimici dil che gli risposi signore habiati per cosa certa del nostro clarissimo Bahilo e gintilomo et tuto quello che cognoserà che non sia hin pregiudicio del nostro principe et al onor suo ve lo darà. Poi mi dimandò se à Corfù sono hasai tagiapieri. Rispose signor questo non so poi mi dise come el Gran Signore porta grande amore hal nostro domino Bailo de Constantinopoli et ogni giorno sono ha casa hinsieme, poi mi ha mostrato uno plico de letere sigelate con samarco et mi dise quando el Vostro Signore Bailo non mi darà quello gli dimandarò ho hordine de mandargli quiste litere et se per queste non farà quela voltta sarimo hinimici dil che clarissimo signore per quanto si dice lui ha ordine et comision grande de fabricar Botrento et la Cimara et con ciò fazo fine et umilmente basiandogli li piedi pregando la per amor del nostro signor Geson Cristo et per questi giorni santi che quela voglia hatender quello cha hin promeso perche si come merita castigo had'uno che casca hagli erori tanto magiormente merita premio, had'uno per lo suo*

që kishte qenë në Elbasan, vëllai i tij, Marini, i kishte çuar fjalë se kërkesa e tij kishte zënë vend dhe se autoritetet veneciane ishin të prirura për t'ia falur fajet, por për këtë duhet të nisej shpejt për në Bastia për t'u marrë vesh për kushtet. Gjatë rrugës për aty, më 28 shkurt Lanza ishte ndalur në Berat, ku njëherësh kishte mbërritur sanxhakbeu i ri i Delvinës. Ky ishte Bajazit Sgurolli (*sanzacho di Delvino il Magnifico Baiasit Sgurolli*)¹³¹. Ishte me origjinë nga qyteti i Beratit, ku dy lagje mbanin atë kohë emrin e kësaj familjeje fisnike¹³². Kujtojmë gjithashtu, se në vitin 1618, një qytetar i Korfuzit, me emrin Sguropulli kërkoi të pranohej në Këshillin e qytetit. Forma greke Sguropulli, që ndeshim në Korfuz e që do të thotë “djali i Sguros”, barazvlen me formën turke Sgurolli, që e gjejmë në Shqipëri, në territorin osman dhe që ka të njëjtin kuptim. Por le

bono e fidel servitio. Dil che Vostra Clarissima Signoria si aricorda dela hin promesa che mi a fato hora un ano quando m'avesi mandato per li Albanesi dil che armai ha mie spese due barche et mese la vita ha pericolo et vi ho conduto preposti deli diti Albanesi et la barca che danigiva hel canal de Corfù come Vostra Signoria Mas.a (maestosa) lo sa molto bene et di più per quanto mi fù scritto che Vostra Clarissima Signoria ha inpromeso pubblicamente ha li miei fratelli che dandone hale mane uno Halbanese homicida questo me hasolverà et per quanto mi fù scritto ve hano presentato et hano fato cosa che mai halcuno de casa nostra ha fato et questo l'ano fato per far servizio ha Vostra Clarissima Signoria et beneficio ha me pover suo fratello et con ciò mi confido hal'inpromese dela Vostra Clarissima Signoria et hala sua santa et misericordiosa giusticia pregandola che in quella gli par per giusticia de hasolverme quella lo dica ha mio fratello. Haliter, se gli par de non far la quella gli lo dica ha ciò lui mi manda la risposta ha ciò lo gnosa hin tuto come son dismenbrato dala mia patria et dela servitù de l'ilustrissimo principe. Dil che mi provederò da qui star con la mia servitù hal pris. (principe) e et con ciò umilmente gli baso gli piedi, data da la Conispoli adi 23 del marzo del 1568”.

¹³¹ ASV, CCX, *Lettere Rettori, Corfù*, b. 292 (1561-1599): letër e Bajliut Lorenzo Lenardo, Korfuz, 27 mars 1568. Sipas S. Pulahës, pas vitit 1520 nuk përmenden më dinjitarë osmanë nga familja shqiptare Sguro, gjë që përgënjeshtrohet nga dokumentet e fondit të bajlive të Korfuzit. Shih: Selami Pulaha, *Pronësia feudale në tokat shqiptare (shek. XV-XVI)*, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë: 1988, f. 77.

¹³² Pëllumb Xhufi, “Skurrajt e Arbërit”, në: *Dilemat e Arbërit. Studime mbi Shqipërinë mesjetare*, Tiranë: Pegi, 2006, f. 75-88. Në shek. XIV Sgurajt ishin familje e parë fisnike në Berat, dhe në shek. XVI, dy nga lagjet e pasura të Beratit mbanin emrin Sgura. Shih: A. Alexoudes, “Dyo semiomata ek herographon”, në: *Deltion Archeologikes kai Ethnologikes Heterias Ellados*, 4 (1891-1892), f. 276; Pierre Batiffol, *Les manuscrits grecs de Berat d'Albanie*, Paris: 1886, f. 125; Evlija Čelebi, “Sejihatnamesi”, në: *Burime të zgjedhura për Historinë e Shqipërisë*, vëll. III (1506-1839), Universiteti Shtetëror i Tiranës, Tiranë: 1952, f. 177.

t'i kthehemi fillit të rrëfimit të Pjetër Lanzës. Në Berat, emini i qytetit, që ishte një i njohur i tij, e ftoi Lanzën në ceremoninë e pritjes së sanxhakbeut të Delvinës. Sgurollit i tërhoqi vëmendjen veshja prej të krishteri (*abito cristiano*) e Lanzës, ndaj e pyeti eminin se cili ishte i panjohuri. Pas shpjegimeve “të plota” që i dha emini (*lo emini gli dise hel tuto*), sanxhakbeu e ftoi Lanzën në një bisedë private. Së pari, sanxhakbeu Sgurolli, që me sa duket kërkonte të merrte sa më shumë informacion për “fqinjët” venecianë, e pyeti atë, nëse ishte e vërtetë që Bajliu kishte ndërtuar një kullë në peshkoret e Butrintit, gjë që do të shënonte një shkelje të traktateve të paqes veneto-turke. Lanza nxitoi ta sqarojë sanxhakbeun e ri të Delvinës, se nuk bëhej fjalë për një “kullë”, por për një kasolle të vogël, që peshkatarët e atyshëm e kishin ngritur thjesht e vetëm për t'u mbrojtur nga shirat e dimrit. Pyetjes tjetër të Sgurollit, se sa të ardhura nxirrte në vit Sinjoria nga peshkoret në fjalë, Lanza i dha një përgjigje gjithashtu “reduktive” e sigurisht absurde, duke zgjedhur të thoshte se bëhej fjalë pak a shumë për 500 dukatë (*mi a parso di dirgli cinque cento ducati più o manco*). Me të dëgjuar këtë përgjigje, sanxhakbeu iu kthye Lanzës duke u ngrysur në fytyrë e duke e paralajmëruar mos ta gënjente (*si voltò ha me con bruta ciera dicendome perche me dici la busia*). “Ne”, vazhdoi ai, “kemi të dhëna të sigurta se aty nxirren 12 mijë dukatë në vit”. Më tej, me ton më miqësor, sanxhakbeu pyeti për emrin, moshën dhe familjen e Bajliut. “Kësaj radhe”, vazhdon rrëfimin e tij Lanza, “i thashë të vërtetën” (*di ciò hiho gli ho ditto la verità*). Më tej Sgurolli deshte të dinte se si kishin shkuar venecianët me sanxhakbeun paraardhës. “Në dashuri e në paqe”, ishte përgjigja e Lanzës, që prirej të zmadhonte aspektet pozitive, e të minimizonte ato negative, që mund ta dispononin sanxhakbeun e ri kundër Sinjorisë. “Kështu, dhëntë Zoti, dua të shkoj edhe unë me Bajliun”, replikoi turku, “por kam frikë se ai nuk do më japë çfarë unë do i kërkoj, dhe aq më pak nuk do të bëjë atë çka unë dua, dhe kështu do përfundojmë si dy armiq” (*non mi dara quello che io gli dimandaro ne tampoco mi la sarà far quello che vorò e cose che noi saremo hinimici*). Kësaj note pesimiste të sanxhakbeut, Lanza, që qartësisht i rrëfen gjërat sipas shijes së destinatarit të letrës, Bajliut, iu përgjigj se Bajliu ishte burrë fisnik e do të bënte gjithçka për ta kënaqur, me kusht që të mos dëmtoheshin interesat e Republikës dhe nderi i tij. Si për të thënë se nuk mungonin shembujt pozitivë, Sgurolli, nga ana e tij, përmendi miqësinë e madhe që lidhte një bajli tjetër, Bajliun e Konstandinopojës, me

Sulltanin, i cili e ftonte çdo ditë venecianin në pallatin e tij. Më tej, Sanxhakbeu i kishte treguar Lanzës një pliko me letra që mbanin vulën e Shën Markut dhe që ia kishte dhënë atij në Konstantinopojë Bajliu për homologun e tij të Korfuzit. Këto letra, ai duhej t’ia dorëzonte Bajliut të Korfuzit, në rast se ky nuk do u përgjigjej kërkesave të tij. Dhe në rast se, edhe pas dorëzimit të letrave, Bajliu nuk do tundej nga qëndrimi refuzues, atëherë ai, sanxhakbeu, do të ishte i detyruar ta trajtonte si armik. Dhe, siç Lanza kishte mundur të merrte vesh, në një rast të tillë Sgurolli kishte urdhër të fillonte fortifikimin e kështjellave të Butrintit e të Himarës, gjë që vlente si një akt luftime kundër Venedikut, përderisa këto dy kështjella, në bazë të traktateve të paqes, konsideroheshin të “demilitarizuara”. Ndoshta me këtë lidhej edhe pyetja indiskrete e Sgurollit lidhur me numrin e gurëskalitësve që ndodheshin në Korfuz, pyetje së cilës Lanza nuk diti, ose nuk deshë t’i japë përgjigje.

Kjo ishte përmbajtja e bisedës me sanxhakbeun e porsaemëruar të Delvinës në Berat. Në mbyllje të letrës, Lanza kërkon t’i falet dënimi, siç edhe ia kishte premtuar një vit më parë vetë Bajliu, kur ai, me dy varkat e veta e duke rrezikuar jetën, arriti të zërë anijen pirate që dëmtonte Kanalin e Korfuzit dhe të rrëmbejë e të dorëzojë tek autoritetet veneciane fëmijët e krerëve shqiptarë. Me këtë rast, dhe me rastin e dorëzimit të një vrasësi shqiptar (*dandone hale mane uno Halbanese homicida*), Bajliu u kishte premtuar publikisht vëllezërve të Pjetër Lanzës faljen e tij. Ndaj ky, edhe në konsideratë të shërbimit të fundit që mendon se i bëri Republikës duke “përpunuar” në favor të interesave veneciane sanxhakbeun e ri të Delvinës, siç e tregon në letrën që porsa shtjelluam, kërkon që të mbahet fjala e dhënë dhe ai të mos mbeste një mjeran “i privuar nga atdheu dhe nga mundësia për t’i shërbyer Republikës” (*come son dismenbrato dala mia patria et dela servitù de l’illustrissimo principe*)¹³³.

Vështirë të përcaktojmë se deri në ç’masë Piero Lanza thoshte të vërtetën në letrën e tij për Bajliun Lorenzo Lenardo. E padyshimtë është, gjithashtu, se në atë letër, Lanza përcillte edhe mesazhe të sanxhakbeut Sgurolli dhe roli i tij, kështu, mund të konsiderohet ai i një agjenti të dyfishtë. Gjithsesi, bajliu Lorenzo Lenardo, në një farë mënyre, u bind ose u prek nga përmbajtja e saj dhe sidomos nga lutjet e zjarrta të Lanzës për t’i falur dënimin. Ndaj, më 27 mars, ndërsa i përcjell Senatit

¹³³ ASV, CCX, *Lettere di Rettori: Corfù*, b. 292 (1561-1599): letër e nisur nga Konispoli i Delvinës, 23 mars 1568.

mesazhin e Piero Lanzës, ai e shoqëron atë me një letër përcjellëse të vetën, ku, pasi nënvizon sjelljen e mirë që kishte demonstruar i dëbuari nga koha kur ishte strehuar në Bastia, në territorin osman, shpreh mendimin se Lanza meritonte mëshirë. Të paktën, meritonte t'i jepej një leje qëndrimi e përkohshme faljeje, gjatë së cilës do kishte mundësinë të kryente vepra të mira, duke u bërë shembull edhe për të tjerët¹³⁴.

Nuk kaluan veç katër muaj, dhe në korrik 1568 Piero Lanza kreu një tjetër shërbim, të fundit, në favor të venecianëve. Me të dëgjuar se flota osmane ishte nisur nga Konstandinopoja në drejtim të Adriatikut, ai u propozoi drejtuesve venecianë të Korfuzit që të depërtonte deri tek anijet turke për të mbledhur informacion lidhur me qëllimet e flotës e për t'ia përcjellë atë venecianëve (*penetrar sino dentro la ditta Armata, et ne avisa*). Në fakt, Lanza mbërriti në Prevezë, ku ndërkohë kishte mbërritur flota osmane. Arriti të numërojë rreth 100 anije, pesë prej të cilave u nisën me mision zbulimi në drejtim të Puljes. Nga furnitorë vendas mësoi, gjithashtu, se në anije po ngarkoheshin sasi të mëdha peksimesh, shenjë kjo se një ekspeditë e madhe ishte planifikuar. Si provë të asaj çka raportonte, Lanza dërgoi në Korfuz edhe një mostër të peksimeve në fjalë (*et che verification di cui ne ha mandato mostra de ditti biscotti*)¹³⁵.

Këto sjellje të mira të Lanzës i shtynë Venecianët ta lirojnë atë nga akuzat e rënda. Tashmë si njeri i lirë, në dhjetor 1570 Pjetër Lanza ishte në Venedik, ku i paraqiti Dogjës një kërkesë të veçantë. Pasi kujtonte shërbimet që paraardhësit e tij i kishin bërë Republikës, Lanza përmend disa nga veprat e tij të kryera së fundi në favor të saj. Kështu ai përmend rastin kur u dha Venecianëve të dhëna për lëvizjet e flotës osmane, veprimet e tij kundër anijeve pirate, sakrificat e tij deri edhe me risk jete për të furnizuar me drith zona të rrezikshme. Këtu mësojmë se Lanza paskësh marrë pjesë edhe në luftimet për marrjen e kështjellës së Sopotit (Borshit), ku ai kishte kontribuar me një anije pirate, të pajisur me

¹³⁴ “*habbiamo giudicato esser degno di gratia et per qualche tempo haver salvo conduto acciò habbia causa di continuar in queste sue bone operationi et per dar animo ancho alli altri di far il medesimo*”, ASV, CCX, *Lettere di Rettori: Corfù*, b. 292 (1561-1599): letër e Lorenzo Lenardo, Bajli e Proveditor i Përgjithshëm, Korfuz, 27 mars 1568.

¹³⁵ ASV, *Dispacci*, b. 3 (1561-1566): raport i bajliut Nadal Donato, Korfuz, 21 korrik 1568.

shpenzimet e veta dhe me 80 luftëtarë në bord¹³⁶. Me të njëjtën anije Lanza kreu dhe shërbime të tjera në favor të Republikës. Ndonjë muaj përpara betejës së Lepantos, ai ishte hedhur me dy anije transporti në brigjet e Sarandës, ku u grabiti turqve të atyshëm një numër të madh kuajsh, që i kaloi në Korfuz. Lanza kujton edhe kapjen e tre anijeve pirate në ujërat e Zaçintit, për të cilën vepër meritoi edhe një letër falënderimi nga Proveditori i Zaçintit dhe nga Bajliu i Korfuzit, më datën 7 shtator të atij viti. Në fund, Lanza i atribuon vetes edhe një aksion tjetër, djegien e fshatit Agia, i cili vazhdimisht i binte në qafë qytetit të Pargës. Pas kësaj, ai e detyroi këtë fshat si dhe fshatrat e tjera përreth t’i nënshtroheshin autoritetit të Venedikut. Pasi rreshton gjithë këto bëma, dhe pasi i injoron qëllimisht problemet e rënda që kishte pasur deri një çast më parë me autoritetet veneciane dhe për faktin që për shkak të tyre ai kishte qenë një “bandito”, Pjetër Lanza lutet që t’i jepej mundësia që me një shumë të vogël parash e me pak njerëz të rindëronte kështjellën e Pargës dhe ta risillte atë nën zotërimin e Republikës duke bashkëpunuar me banorët kryengritës të asaj krahine. Duke bërë këtë, ai ishte i sigurt se edhe shumë fshatra, që më parë i kishin shprehur besnikërinë Venedikut, si dhe të tjera akoma, do të riktheheshin nën hijen e tij. Megjithatë, duke bërë këtë propozim, Lanza nuk harron të shtojë se në rast se ky propozim i tij nuk do të pranohet nga Senati, ai ishte i gatshëm të pranonte çdo detyrë tjetër që do t’i besohej dhe që ai do ta kryente me të njëjtin përkushtim e vetëmohim, me të cilin i kishte shërbyer Republikës edhe më parë. Në fund, i vetëdijshëm për dorëngushtësinë veneciane, Lanza siguron se shpenzimet e pakta që do të duheshin për operacionin e rindërtimit të Pargës dhe të rivendosjes së autoritetit venecian në gjithë krahinën rreth saj, do të nxirreshin shumëfish brenda pak kohe prej të ardhurave që do të vilesnin nga prodhimet e fshatrave përreth, prej mullinjve e prej banorëve të fshatrave që ai i kishte vënë nën autoritetin e Republikës dhe që ishin rreth 2 mijë burra dhe që bashkë me familjet e tyre bënë 5 mijë frymë¹³⁷.

Në përgjigje të kësaj kërkesë, më 10 janar 1571 Senati informonte për të Proveditorin e Përgjithshëm të Detit si dhe qeveritarët e Korfuzit. I sqaronte ata se për rindërtimin e kështjellës dhe paqtimin e territorit rreth

¹³⁶ Letra është botuar e përkthyer në greqisht nga: K. D. Mertzios, “Mia agnostos peripeteia tes Pargas kai o kerkyraios Petros Lantzas”, në: *Epeirotikè Estia*, flet. 103-104, nëntor-dhjetor 1960, f. 890-891.

¹³⁷ Po aty; shih edhe: I. K. Hasiotes, *Oi Ellenes stid paramones tes naumachias tes Naupaktou*, Tessalonike: 1970, f. 216.

Pargës, Lanza kishte kërkuar vetëm 1 mijë dukatë dhe 50 ushtarë të besuar. Të ardhurat do të dilnin nga detyrimet e bujqve dhe të mullinjve të fshatrave shqiptare përreth. Ndërkohë ai kishte arritur vetë të siguronte bashkëpunimin e shqiptarëve që banonin përreth Pargës dhe që pak më parë kishin ngritur krye, “të cilët shquheshin për besnikëri të patundur ndaj Republikës dhe tek të cilët ai kishte ndikim të madh”. Në konsideratë të këtyre faktorëve, Senati porositi që të bëheshin hetimet e duhura nëse propozimi i Lanzës ia vlente të vihej në zbatim dhe nëse po, atij i duheshin vënë në dispozicion 50 ushtarë me pagë 20 dukatë në vit, duke e emëruar edhe atë vetë si komandant të Pargës. Por, në rast se në bazë të informacioneve të tyre, Proveditorit të Flotës dhe drejtuesve të Korfuzit do u dukej e tepërt një detyrë e tillë, Lanzës i duhej dhënë komanda e një galere ose ndonjë detyrë tjetër¹³⁸.

Në fakt, më 9 janar 1572, Giacomo Contarini, Komandant i Përgjithshëm i Flotës, së bashku me bajliun e Korfuzit, Francesco Correr, vendosën të dërgojnë si guvernator të Pargës e të zotërimeve të tjera veneciane në stere, pikërisht Pjetër Lanzën (*come Governator del detto luogo et di quei paesi di terra ferma sudditi del Serenissimo Dominio*)¹³⁹. Kështjella e qytetit ishte rrënuar nga luftimet e një viti më parë, dhe popullsia e fshatrave përreth ishte shpërndarë. Pjetër Lanza duhet të bënte atë që kishte bërë pas vitit 1537 i jati i tij, Gjergj Lanza, kur gjithashtu ishte emëruar guvernator i Pargës. Duhet, pra, të ringrinte muret e kështjellës, të popullonte vendin duke tërhequr banorët e arratisur nga tmerret e luftës së vitit 1571, dhe të stabilizonte situatën në atë pikë nevralgjike të zotërimeve veneciane. Për këtë qëllim, Lanzës i viheshin në dispozicion 150 ushtarë, “mes të cilëve 20 duhet të ishin domosdoshmërisht shqiptarë” (*computando però vinti Albanesi*). Më tej, në grupin e njerëzve që do e shoqëronin Pjetër Lanzën në këtë aksion rindërtimi e rigjenerimi të Pargës e të rrethinave të saj, do të ishte edhe një inxhinier italian (*ingegniero*), bashkë me tetë muratorë (*mureri*) e gjashtë marangozë (*marangoni*). Përveç tyre, në punët e ndërtimit, Lanza duhet të angazhonte punëtorë vendas (*nelle opere vi servirete nella fabrica delli huomeni del paese*)¹⁴⁰.

¹³⁸ K. D. Mertzios, “Mia agnostos peripeteia tes Pargas ...”, f. 890-891.

¹³⁹ L. Salvator, *Parga ...*, f. 161.

¹⁴⁰ *Po aty*.

Por ky “pajtim” i Pjetër Lanzës me autoritetet veneciane, nuk zgjati veçse një vit. Më 1574, në dokumentet veneciane ndeshet një gjuhë ekstremisht armiqësore ndaj tij. Pjetër Lanza akuzohej tani, më tepër e më ashpër se kurrë, si një bandit i dëbuar nga të gjitha territoret veneciane (*bandito da tutte terre e luoghi*). Bajliu i Korfuzit kishte marrë urdhër të prerë, “që ta shtinte në dorë për t’i dhënë ndëshkimin e fundit, dhe në rast se nuk e zinte dot, ta vriste në vend” (*sia preso per darli l’ultimo suplicio, et non potendosi prender, che sia ammazzato*)¹⁴¹. Një urdhër i Këshillit të të Dhjetëve për proveditorin e Zakyntit, 9 qershor 1574, duket se tregon arsyen e këtij shpërthimi të ri kundër pinjollit problematik të Lanzave. Kjo ashpërsi ndaj Pietro Lanzës, pinjoll i një familjeje të vjetër të arealit epiro-korfiot, me aq shumë shërbime në favor të Venedikut, nuk shpjegohet thjesht me “shkeljen e kufirit” nga ana e tij, as edhe me “krimet” e papërcaktuara të tij. Çështja ishte, se Pjetër Lanza, në atë kohë, ishte vënë në shërbim të Mbretit të Spanjës¹⁴². Pikërisht, në një ditë qershori të vitit 1574, në krye të dy galerave që i ishin vënë në dispozicion nga spanjollët, Lanza ishte ndalur në brigjet e Pargës, ku erdhën e u bashkuan me të 4 qytetarë parganjotë, detarë me përvojë, Domenik Sula, Andrea Perilurgi, Giani (Jani) Nando e Nikolla Arilioti. Prej këndeje, galerat zunë pritë në derdhjen e lumit Orfio, në sterenë përballë Zaçintit, ku me dredhi (*con male arti*) rrëmbyen një subash dhe një turk tjetër¹⁴³. Veprimet e Lanzës në territoret veneciane për llogari të një fuqie të huaj e rivale, siç ishte Mbretëria e Napolit, krijojnë implikime, që shkonin përtej personit Lanza. Rasti i rrëmbimit të subashit turk ishte i destinuar të destabilizonte marrëdhëniet me turqit, por edhe me vetë napoletanët, që duket se ishin sponsorët e tij. Nuk ishte hera e parë që Pjetër Lanza punonte për llogari të Napolit. Edhe në vitin 1565, i mbështetur me trupa spanjolle dhe me pjesëmarrjen e himarjotëve, Lanza kishte pushtuar kështjellën e Sopotit dhe e kishte shkatërruar atë nga

¹⁴¹ ASV, CCX, *Lettere rettori e altre cariche*, b. 292 (viti 1561-1599): raport i Bajliut Francesco Gritti, Korfuz, 1 shtator 1574.

¹⁴² ASV, CCX, *Lettere rettori e altre cariche*, b. 292 (viti 1561-1599): njoftim i autoriteteve veneciane të Korfuzit për Senatit, Korfuz, 22 qershor 1574.

¹⁴³ ASV, CCX, *Lettere rettori e altre cariche*, b. 292 (viti 1561-1599): njoftim i autoriteteve veneciane të Korfuzit për Senatit, Korfuz, 22 qershor 1574.

themelet¹⁴⁴. Vite më vonë, Lanza do të vlerësohej nga Venecianët si “kreu i agjentëve të Mbretit” (*capo delle spie del Regno*)¹⁴⁵.

Siç dihet, autoritetet veneciane e vuanin çdo implikim të napoletanëve në punët e Korfuzit e të bregdetit shqiptar. Kronikat korfiote të shek. XVI-XVII, janë të mbushura me raste korfiotësh, agjentë apo kinse agjentë napolitanë, që punonin për t’ia kaluar Korfuzin spanjollëve¹⁴⁶. Për më tepër, kur veprime si ato të Lanzës, godisnin, siç e pamë, edhe objektiva apo shtetas osmanë, atëherë lindnin probleme serioze edhe në marrëdhëniet e Venedikut me Portën e Lartë.

Nga ana e saj, vrasja e Lanzës nuk dukej të ishte pa probleme. Ajo do të shkaktonte reagimin e Mbretërisë së Napolit, së cilës ai i shërbente. Prandaj, për të shmangur përplasjet me spanjollët e Napolit, Këshilli i të Dhjetëve urdhëronte që, ndryshe nga Lanza “ndaj të cilit duhej zbatuar ligji”, shoqëruesit e tij të trajtoheshin butë dhe ëmbël, duke ua bërë të qartë se një sjellje e tillë ndaj tyre i detyrohej faktit që ishin njerëz në shërbim të Madhërisë së Tij, Mbretit katolik (*che non offendano alcuno di quelli che fusse in sua compagnia, anzi li farete accarezar et dire che a loro, come a servitori del Serenissimo Re Catholico overo delli illustrissimi soi ministri siete per far ogni cortesia, ma che verso colui bandito et malfator è stato forza eseguir la giustizia*)¹⁴⁷. Në këtë mënyrë, Venediku eliminonte kreun e intrigave spanjollo-napolitane në pellgun e Jonit, duke ruajtur marrëdhëniet formale me spanjollët. Në fund të fundit,

¹⁴⁴ Lajmi jepet në një letër të mëvonshme të himarjotëve, të 2 nëntorit 1576, për Dukën Alcalà të Napolit: “*et poi ha mandato l’Illustrissimo Duca de Torre Maggiore et il capitan Pietro Lanza et ha ruinato de pedamento il castello de Sopoto*”, J. M. Floristán, “Los contactos de la Chimarra con el Reino de Napoles ...”, f. 83.

¹⁴⁵ Salvatore Papalardo, “Informazioni e uomini attraverso le aree di frontiera in Mediterraneo (1570-1645)”, in *Studi Veneziani*, n. S. LIV (2007), f. 152; P. Preto, *I servizi segreti di Venezia*, Milano: il Saggiatore ed., 2004, f. 122.

¹⁴⁶ Kështu në vitin 1615, drejtuesit e Korfuzit informonin Senatën për një prift, një murg e një qytetar nga Zaçinti, që të tre “agjentë” napoletanë, të cilët mbanin lidhje me dy ushtarë të garnizonit të Korfuzit, me të cilët kishin përgatitur një plan për dorëzimin e ishullit tek Mbreti i Napolit (*essergli stato rifferito da un tal Hieremia Lefdi caloiero Zantiote che con Michelis habitante costà, et un papas Retinioto, che oficia pur costì nella chiesa di S. Giorgio di Greci tengono segreta intelligenza con due soldati di questo presidio per tradir à Spagna col mezo di essi questa importantissima piazza*), ASV, *Dispacci Corfù*, b. 10 (1615-1616): raport i Proveditor-Kapitenit Riccardo Grimani, pas 17 qershorit 1615.

¹⁴⁷ V. Lamansky, *Secrets d’état ...*, nr. XX, f. 461; I. Zamputi, *Dokumente të shekujve XVI-XVII për historinë e Shqipërisë*, vëll. I, nr.244, f. 324-325.

“veprimet e Lanzës drejtoheshin edhe kundër vetë atyre që e përdorin atë” (*poichè con tal modo fa ingiuria anco alli medesimi principi che se servono de lui*). Si përfundim, nëse Lanza në fjalë kapej në Zaçint, ai duhej varur në litar dhe nëse nuk do ishte e mundur të zihej i gjallë, duhej vrarë me arkebuzë ose me çdo mjet tjetër (*capitando el ditto Piero Lanza in quell'isola, facciate chel sia preso, et subito lo farete appicar per la gola, sì chel muori, et se non si potesse commodamente haver vivo, lo farete ammazzar di archibusada o in altro modo che vi parerà*)¹⁴⁸.

Në fakt, venecianët kishin arsye të kërkonin eliminimin e Lanzës. Siç mësohet nga një letër e 2 nëntorit 1576, që himarjotët ia dërgonin Mëkëmbësit të Napolit, ky i fundit kishte dërguar pikërisht “kapitenin Pjetër Lanza” bashkë me dukën e Torre Maggiores për të shkatërruar përfundimisht kështjellën e Sopotit, të cilën himarjotët porsa ua kishin rrëmbyer turqve¹⁴⁹.

Pas disa vitesh heshtjeje, më 1591 emri i Pjetër Lanzës rishfaqet në Napoli. Atë kohë, në krye të kishës ortodokse të Shën Pjetrit e Shën Palit në Napoli, kishte ardhur himarjoti Kurtez Vrana, i cili kishte mbaruar studimet në kolegjin ortodoks të Shën Athanasit. Ky zëvendësoi në atë post Akacio Kasnecin, edhe ky himarjot, pas çdo gjase nga fshati Vuno. Me ardhjen e Vranas, ky filloi një betejë kundër “gabimeve dhe supersticioneve” në të cilat kishin rënë besimtarët ortodoksë të Napolit duke kërkuar afrimin sa më të shpejtë të tyre me Kishën e Romës. Por një “reformë” e tillë shkaktoi reagime të ashpra mes komunitetit ortodoks të Napolit e mes kundërshtarëve të Vranas përmendet pikërisht edhe Pjetër Lanza¹⁵⁰. Pjetër Lanza rishfaqet në Napoli në vitin 1594¹⁵¹. Përpara atij viti ai ishte arrestuar e mbyllur në burgun e Castel dell'Ovo e më tej në atë të Castelnuovos. Napolitanët e akuzonin Lanzën si agjent të dyfishtë të turqve (*doppia spia*) dhe, siç tashmë ishte në stilin e tij, për të vërtetuar të kundërtën, Lanza kishte kërkuar të ndërmernte një aksion kundër

¹⁴⁸ S. Papalardo, “Informazioni e uomini attraverso le aree ...”, f. 152.

¹⁴⁹ “*poi ha mandato l'Illustrissimo Duca de Torre Maggiore et il capitan Pietro Lanza et ha ruinato de pedamento il castello de Sopotò la quale ha pigliato nui alli nimici*”, J. M. Floristán, “Los contactos de la Chimarra ...”, f. 83.

¹⁵⁰ J. Hassiotis, “Sobre la organizacion, incorporacion social e ideologia politica de los Griegos en Napoles”, në: *Erytheia* 10/1, 1989, f. 85.

¹⁵¹ *Corrispondenze Diplomatiche Veneziane da Napoli: Dispacci*, vol. III (1597-1604), a cura di Antonella Barzazi, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1991, f. 180.

renegatit Scipione Cicala, kapiten i flotës osmane¹⁵². Më 1596 Lanza ishte, gjithsesi, i lirë, dhe në prill të atij viti identifikohet nga rezidenti i Venedikut në Napoli, G. Ranusio, si nismëtar i dërgimit të armëve napolitane për himarjotët (*questo inviamiento è opera di Pietro Lanza*), në vështrim të kryengritjes që po përgatiste atë kohë kryepeshkopi Athanas i Ohrit¹⁵³. Në këto kushte, më 27 gusht 1596, Pjetër Lanza u arrestua përsëri me urdhër të mbretit dhe u vu nën torturë. Arsye e kësaj thyerjeje të re me Mbretin e Napolit duket se e jep vetë rezidenti venecian Ranusio, në raportin e tij të 6 prillit 1596: Pjetër Lanza, nën mbulesën se i shërbente Mbretit të Napolit dhe në marrëveshje me krerë të himarjotëve, kishte kaluar nëpër duar sasira të mëdha armësh, të cilat, në vend që këta t'i përdornin për të luftuar turqit, ua shisnin ato pikërisht turqve, duke nxjerrë fitime të mëdha¹⁵⁴.

Një gjë e tillë, me sa duket, nëse kishte ndodhur me të vërtetë, do të ketë përforcuar dyshimet e napolitanëve se Lanza ishte agjent i turqve (*doppia spia*), akuzë e ngritur qysh në vitin 1594 dhe që i kishte kushtuar atij izolimin në kështjellën e Castel dell'Ovo e të Castelnuovos¹⁵⁵. Megjithatë, Lanza e kaloi me sukses edhe këtë sprovë të fundit. Siç raportonte me një ndjenjë admirimi rezidenti venecian në Napoli, Lanza i kishte rezistuar për dy orë me radhë torturave pa hapur gojë, aq sa autoritetet u detyruan ta lirojnë¹⁵⁶. Në fakt, edhe paskëtaj, Lanza diji t'i

¹⁵² ASV, *Senato, Dispacci Napoli*, filza 11, disp. 98: rezidenti G. Ramusio për Senatin, Napoli, 25 mars 1594; *Corrispondenze Diplomatiche Veneziane da Napoli: Dispacci*, vol. III (1597-1604), a cura di Antonella Barzazi, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1991, f. 182.

¹⁵³ J. Tomić, *Gradja za istoriju pokreta...*, I, nr. 24, f. 30; V. Lamansky, *Secrets d'etat de Venise ...*, f. 101.

¹⁵⁴ "*questo inviamiento è opera di Pietro Lanza, che sotto velame di far servizio al Rè, disendo ti tenere affectionati alla Corona di Spagna quei popoli, riceveva da loro molti commodi, perchè essi, in luogo di servirsi delle monitioni per combattere, cavano gran danari vendendoli a Turchi*", *Po aty*, f. 501; J. Tomić, *Gradja za istoriju pokreta...*, I, f. 30; I. Zamputi, *Dokumente për historinë e Shqipërisë ...*, II, n. 69, f. 115-116.

¹⁵⁵ ASV, *Senato, Dispacci Napoli*, filza 11, disp. 98: rezidenti G. Ramusio për Senatin, Napoli, 25 mars 1594; *Corrispondenze Diplomatiche Veneziane da Napoli: Dispacci ...*, vol. III, f. 182.

¹⁵⁶ "*Sua Eccellenza viene tanto stimolata a divenire all'ispeditione della causa di Pietro Lanza, che 'l ha fatto torturare per due hore continue, et s'intende che sin qui non ha confessato cosa alcuna. Lo tormentaranno un'altro giorno, se starà costante, sarà*

afrohej oborrit napoletan. Atë kohë, mbret (mëkëmbës) në Napoli ishte Fernando Ruiz de Castro, konti i Lemos (1599-1601), i cili organizoi një veprimtari të vërtetë pirateske të sponsorizuar nga shteti, me bazë në Napoli e në Sicili, kundër anijeve veneciane, raguzane e turke, duke dëmtuar rëndë trafiqet tregtare¹⁵⁷. Lanza e kapi menjëherë këtë prirje të sovranit të ri, dhe në nëntor 1599, ndërsa tashmë ruhej në një lloj “arresti shtëpiak”, ai kishte arritur t’i mbushte mendjen, për të kryer disa gjeste të forta, që nga armatosja për qëllime piraterie të dy anijeve (feluka), që i përkisnin mbretëreshës, e deri në kryerjen e “atentateve” të guximshme në vetë kryeqytetin e Perandorisë Osmane¹⁵⁸. Me këtë zell të tepruar shpresonte të lirohej nga akuzat dhe nga dënimi¹⁵⁹. Por, me sa duket, përsëri i kishte kaluar caqet, e më 26 shtator 1600, Lanza dëshmohej përsëri si i burgosur¹⁶⁰. Më 7 maj 1602, venecianët informoheshin se Pietro Lanza, tashmë i lirë, ishte takuar në Napoli me Mikel Protetrin, një “bandit” (i dëbuar) nga Korfuzi, si ai vetë, i akuzuar për grabitje e plaçkitje të shumta. Të dy bashkë e kishin lënë Napolin në bordin e dy anijeve¹⁶¹. I dërguari venecian në Napoli, Anton Maria Vicenti, raportonte se dy “banditët” kishin marrë leje nga autoritetet për të kryer aksione plaçkitëse kundër anijeve turke në ujrat e Korfuzit. Por ai dyshonte, se ata nuk do e linin t’u shpëtonte rasti për të sulmuar çfarëdo anije që të gjenin rrugës¹⁶².

Ndërkohë, venecianët vazhdonin të ndiqnin me shqetësim veprimet e Lanzës, që për ta kishte qenë “kreu i agjentëve të Mbretit” (*Pietro Lanza già capo delle spie del Regno*)¹⁶³. Gjatë rrugës për në detin e Korfuzit, Lanza bashkë me ortakun e tij u ndalën në Otranto. Këtu, më 4 qershor

liberato”, I. Zamputi, *Dokumente për historinë e Shqipërisë ...*, II, n.109, f.153 (=J. Tomić, *Gradja za istoriju pokreta...*, I, f.201-202).

¹⁵⁷ *Corrispondenze Diplomatiche Veneziane da Napoli: Dispacci ...*, vol. III (1597-1604), f. 9.

¹⁵⁸ *Po aty*, f. 260-261.

¹⁵⁹ *Po aty*, f. 261.

¹⁶⁰ *Po aty*, f. 332.

¹⁶¹ “*la settimana scorsa era in città Michiel Protetri bandito corfiota responsabile di numerose rapine e saccheggi. Si è trattenuto segretamente con Pietro Lanza già capo delle spie del Regno e quattro giorni fa nottetempo i due sono ripartiti a bordo di feluche*”, S. Papalardo, “Informazioni e uomini attraverso le aree di frontiera ...”, f. 152.

¹⁶² *Corrispondenze Diplomatiche Veneziane da Napoli: Dispacci ...*, vol. III (1597-1604), f. 260-261.

¹⁶³ S. Papalardo, “Informazioni e uomini attraverso le aree ...”, f. 152.

1602 u përpoqën të ndalin nisjen për Venedik të një anijeje, me të cilën konsulli venecian i atyshëm i niste Senatit një njoftim lidhur me misionin e Lanzës¹⁶⁴. Në korrik, në afërsi të Barit, anija e Pjetër Lanzës sulmoi e plaçkiti një anije nga Budva. Përpara autoriteteve të portit ai u justifikua se anija ishte turke. Ngjarja shkaktoi protestën e rezidentit venecian në Napoli, i cili kërkoi largimin e Lanzës nga ajo zonë¹⁶⁵. Në fakt, mbreti e thirri Lanzën në Napoli, ku ai u paraqit në gusht 1602¹⁶⁶. Me atë rast, rezidenti venecian, Vincenti, shprehte shpresën se Lanza do të mbyllej në burg dhe do të merrnin fund njëherë e mirë “zullumet” e tij (*sue male operationi*). Në fakt, në prill 1603, Lanza rezultoi përsëri i arrestuar¹⁶⁷. Dy muaj më vonë, gjyqi e dënoi atë me shërbim në galerë. Por, duke dhënë këtë lajm, rezidenti venecian shprehte dyshimin se Mbreti do ta kthente vendimin e gjyqit, duke e mbyllur Lanzën në ndonjë kështjellë. Në galerë Lanza mbetej njëloj i rrezikshëm, pasi mund të shkaktonte trazira mes marinarëve¹⁶⁸. Arsyen e dënimit të Lanzës me shërbim në galerë, kësaj radhe nga ana e spanjollëve të Napolit, e jep një letër e datës 3 shkurt 1606 e një dërgate epirote për Mëkëmbësin e Napolit. Mes të tjerash, aty denoncohej “një farë greku i quajtur Pjetër Lanza, i njohur si person turbullues dhe i dënuar për falsifikim nga Mëkëmbësi, bashkë me disa grekë të tjerë” (*un certo greco chiamato Pietro Lanza ... homo inquieto et condenato in galera per falsario dal detto regente con altri greci*)¹⁶⁹. Sipas tyre, arsyeja e këtij qëndrimi armiqësor të Lanzës qëndronte në faktin se anëtarët e dërgatës nga trevat buzë Jonit nuk kishin pranuar t’a përfshinin edhe atë në delegacionin që u paraqit në Napoli¹⁷⁰.

Por, pinjulli i Lanzave tentoi edhe njëherë të ngrejë kokë, dhe rastin për këtë ia dha projekti më i ri i një fushate detare në Shqipëri nga Mbreti i Napolit. Më 18 korrik 1606, rezidenti venecian në Napoli, Agostino Dolce, informonte se në njërin nga 26 anijet e përgatitura për një fushatë,

¹⁶⁴ *Corrispondenze Diplomatiche Veneziane da Napoli: Dispacci ...*, vol. III (1597-1604), f. 449.

¹⁶⁵ *Po aty*, f. 455.

¹⁶⁶ *Po aty*, f. 456, 461.

¹⁶⁷ *Po aty*, f. 502.

¹⁶⁸ *Po aty*, f. 511.

¹⁶⁹ J. M. Floristán, *Fuentes para la política oriental de los Austrias: la documentación griega del Archivo de Simancas (1571-1621)*, vëll. I, Universidad de Leon, Leon: 1988, f. 51.

¹⁷⁰ “*inimici del preditto capitan Combi per invidia, et inimici nostri, perche non l’habbiamo voluto admittere per compagni nostri in questa imbasciata*”, *Po aty*, f. 51.

që rezidenti në fjalë dyshonte se do i drejtohej brigjeve shqiptare, ishte imbarkuar Pjetër Lanza, i cili tani vlerësohej më shumë se vetë Jeronim Kombi nga Markezi Santa Croce (*detto Lanza, che col' Marchese prevale a Gieronimo Conte*)¹⁷¹. Venecianët, edhe njëherë, iu rikthyen planeve për eliminimin fizik të Pjetër Lanzës, dhe po atë vit, më 1606, një i njohur u paraqit tek rezidenti venecian në Napoli dhe u tregua i gatshëm për të vrarë Pjetër Lanzën¹⁷². Por edhe ky projekt për të eliminuar Lanzën nuk u realizua.

Njoftimi i fundit për Pjetër Lanzën është i denjë për jetën e tij plot peripeci e aventura. Më 16 dhjetor 1608, në një moment të marrëdhënieve të acaruar me Spanjën, Paolo Veneziano, përkthyes i turqishtes tek Mbreti i Napolit dhe informator i Republikës, informoi Këshillin e të Dhjetëve për një mision sekret në Konstandinopojë të Pjetër Lanzës. Veneciani e përshkruan atë kohë aventurierin nga Korfuzi si “një burrë tashmë në moshën 75 vjeçare, trupmadh e fytyrkuq, me qepallat e syve të lëshuara, me pamje të vrazhdë e me gojën që e mbante gjithnjë hapur, i cili kur fliste e qeshte e kishte zakon të fërkonte mjekrën e bardhë”¹⁷³. Ky plak njëherësh simpatik e i frikshëm, kishte 50 vjet që i shërbente Mbretit të Spanjës si kapiten i zbuluesve që dërgoheshin me mision në Konstandinopojë (*a cinquante anni che serve il Rè di Spagna de capitano delle spie che vanno a Constantinople*). Tani, në fund të jetës ai kishte marrë përsipër të kryente aktin më spektakolar e më heroik të jetës së tij: të hynte fshehurazi në kryeqytetin e Perandorisë Osmane, të depërtonte në arsenal i maskuar si venecian e t’i vinte atij zjarrin me disa fishekzjarrë të sajuara nga ai vetë. Mandej, Lanza kishte programuar të hynte në dy kështjellat e qytetit e t’i hidhte në erë ato duke ndezur arkat me barut, gjë që do mundësonte pushtimin e tyre me vetëm 100 luftëtarë. Në fund, Lanza premtojte se ishte në gjendje e kishte kurajë të mjaftueshme që të vriste edhe vetë Sulltanin, duke u hequr si tregtar venecian e duke i dhuruar atij një kuti druri të praruar nga jashtë, e cila

¹⁷¹ J. Tomić, *Gradja za istoriju pokreta ...*, knj. I, f. 347; I. Zamputi, *Dokumente për historinë e Shqipërisë...*, III, f. 60-61; J. M. Floristán, *Fuentes para la politica oriental de los Austrias ...*, f. 107, shën. 151.

¹⁷² I. Zamputi, *Dokumente për historinë e Shqipërisë...*, III, f. 68-70.

¹⁷³ “lui è homo de età di 75 anni, alto di corpo, la barba non molto longa, le palpebre degli ochi longhe, rosso di faccia, sempre tiene la boca aperta, brusco di faccia, quando parla e sta ridendo, scofiene la barba del tuto bianca”, J. Tomić, *Gradja za istoriju pokreta...*, I, f. 579-580.

fshihte brenda një armë-pistoletë shumë të sofistikuar që, kur hapej kutia, qëllonte automatikisht. Sipas raportuesit venecian, Lanza e kishte demonstruar funksionimin e armës në praninë e Mëkëmbësit, i cili ishte bindur për efikasitetin e saj dhe kishte vendosur të lejonte kryerjen e operacionit, duke i dhënë Lanzës edhe një mijë dukatë për përballimin e shpenzimeve¹⁷⁴. Gjatë gjithë këtij aksioni kompleks, përfshirë edhe atentatin kundër Sulltanit, Lanza do të lëvizte i veshur si tregtar venecian, me qëllimin e qartë që t'ia atribuonte Republikës aktet e rënda e të provokonte një luftë të re midis saj dhe Portës së Lartë. Kaq mjaftoi që ky informacion të shkaktonte alarmin e radhës në Venedikun që jetonte me obsesionin e intrigave napoletane kundër miqësisë veneto-turke. Sado naive të duket, në Venedik besonin sinqerisht se çështje të mëdha, si ato të luftës e të paqes, mund të zgjidheshin edhe me komplete të tilla meskine¹⁷⁵.

Në korrik 1612, autoritetet e Korfuzit njoftonin mbërritjen e papritur në portin Benizze të Markezit Santa Croce, të cilit i ishte bashkangjitur Pjetër Lanza. Ky, me një kaikë, erdhi në skelën e Spilesë, ku u takua me konsullin e Napolit, nga i cili, sipas tyre, mësoi numrin e anijeve veneciane dhe dislokimin e forcave ushtarake në ishull¹⁷⁶. Kjo është hera e fundit që Pjetër Lanza përmendet në dokumente. Siç duket, lidhjet e tij me spanjollët e Napolit vazhduan deri në fund, pavarësisht problemeve e përplasjeve që i kushtuan edhe periudha dënimi.

Rasti i Piero Lanzës nuk ishte i vetmi në koniunkturën e ngatërruar adriatiko-joniane të atyre viteve. Po atë kohë, Këshilli i të Dhjetëve porosiste rezidentin e vet në Napoli, Ranussio, që të gjente mënyrën për

¹⁷⁴ *Po aty*, f. 578, 579; P. Preto, "La guerra segreta: spionaggio, sabotaggi, attentati", in: *Venezia e la Difesa del Levante da Lepanto a Candia 1570-1670*, Venezia: (Arsenale ed.) 1986, f. 80.

¹⁷⁵ Kështu, më 1477, Këshilli i të Dhjetëve e pranoi propozimin e berberit shqiptar, Pal (*Paulus Albanensis*) për të vlarë me dorën e vet Sulltanin, sigurisht, kundrejt një shpërblimi të majmë dhe një pensioni të përjetshëm. Shih: V. Lamansky, *Secrets d'État de Venise ...*, f. 24-25.

¹⁷⁶ "intendiamo l'arrivo del detto Marchese a Porto Caraguolo in questo canale, et con esso lui Pietro Lanza, che con un caicchio arrivò qui in Spilea, et abboccossi con questo console Regio per intendere da lui quante galere della Serenità Vostra si ritrovavano in questo porto con ogni particolare delle presenti forze maritime", ASV, *Dispacci Corfù*, b. 7 (1611-1612): raport i Bajliut Bartolomeo Pisani dhe i Proveditor-Kapitanit Girolamo Contarini, Korfuz, 29 korrik 1612.

të “hequr qafe” vëllezërit Mark e Gjon Gjninin nga Ulqini, të cilët atë kohë ndodheshin në Napoli për të organizuar një kryengritje antiosmane me ndihmën e napoletanëve dhe të Papës së Romës. Një gjë e tillë konsiderohej si një atentat kundër interesave të Republikës (*si levino del mondo per causa delle machinationi loro a pregiudizio delle cose nostre*). Për këtë, rezidenti venecian, “me fshehtësi dhe pa vënë në rrezik veten dhe emrin e Republikës”, duhet t’i helmonte komplotistët, ose t’i eliminonte me çfarëdo mënyre tjetër¹⁷⁷.

Këto fermente kryengritëse zhvilloheshin paralelisht edhe në bregun dalmat, ku Proveditori i Përgjithshëm njoftonte nga Spliti, më 21 maj 1596, për lëvizjet e një farë Pal Kryqi, shqiptar (Paolo Cruci Albanese), i cili ato ditë kishte zbarkuar në Split. Sipas pohimeve që Kryqi i kishte bërë vetë Proveditorit venecian, ai kishte ardhur aty për të mësuar nëse ishte i vërtetë lajmi se turqit kishin pushtuar Splitin, gjë për të cilën ishte folur në Napoli. Por vetë Proveditori dyshonte se ardhja e agjentit shqiptar lidhej me luftimet rreth kështjellës së Klisës, e cila ishte çliruar nga turqit prej uskokëve të mbështetur pikërisht nga napoletanët. Ky fakt shihej me shqetësim nga venecianët, të cilët u trembeshin, si gjithmonë, implikimeve të mëtejshme që mund të rrezikonin edhe marrëdhëniet e tyre me osmanët. Për këtë arsye, Proveditori Benedetto Moro vendosi fillimisht ta arrestonte Kryqin në fjalë, të cilit gjatë kontrollit iu gjetën edhe letra ku flitej për dërgim ndihmash në Klisën e sapopushtuar, por flitej edhe për kështjella, siç ishte ajo e Splitit, të cilat ishin në zotërim të Venedikut. Ky fakt nënkuptonte që napoletanët kishin qëllime edhe mbi zotërimet veneciane, veç atyre osmane, dhe kjo nuk mund të tolerohej. Ndaj, nëse Pal Kryqi nuk mund të burgosej, ngaqë ishte i pajisur me një dokument të lëshuar nga Mëkëmbësi i Napolit, ai u urdhërua të largohej sa më parë nga Spliti. Arsyeja e fundit që jepet për një vendim të tillë dhe që kishte të bënte me faktin që Kryqi ishte shqiptar (et tanto più, quanto che quest’uomo è Albanese), flet për një mosbesim të shtuar të venecianëve ndaj elementëve shqiptarë, të cilët ishin bërë pikëmbështetja kryesore e napoletanëve në tentativat e tyre për të shfrytëzuar kryengritjet

¹⁷⁷ “*debbi avisarci, se di là tu potresti con segretezza et senza arrischiare la tua persona nè la publica dignità dargli il veleno in casa tua o altrove, raccordandosi insieme altra cosa, che ti potesse parer a proposito, per far eseguir un effetto tale di privar di vita così scelerati huomini*”, I. Zamputi, *Dokumente të shek. XVI-XVII për Historinë e Shqipërisë*, vëll. II (1593-1602), Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë: 1990, nr. 51, f. 92.

shqiptare për të vënë këmbë në bregun lindor të Adriatikut, në dëm të interesave osmane por edhe veneciane¹⁷⁸.

S u m m a r y

ALBANIANS IN CORFU AND THE CASE OF LANZA FAMILY

The Medieval and the new history of Corfu gives information about close ties on economic, ethno-cultural and human elements between the island and other places inhabited by Albanians in the Ionian sea coast. People of the island became Albanian Stratiots who served to the Venice which ruled the island since 1386. Also, after the ottoman invasion a lot of inhabitants of the island abandon Albania and went as economic and politic asylum seekers. As a descendant of a noble family from the area of Butrint, Pjetër Lanza became a crucial figure in some important episodes happened in the Sanjak of Delvina during XVI century. His presence and influence includes places in a large distance such Corfu, Napoli, Venice, Parga, Sopot (Borsh), Elbasan, Berat and Delvina. He had close ties with the venetians and the Spanish who lived in Napoli but also, with ottoman administrators of Low Albania such Sanjakey of Delvina who come from the Albanian family of Sguraj, from the city of Berat. Firstly, as a servant of Venice and after that Lanza created strong ties with the kingdom of Napoli which showed great interest in the revolts of Himara and Kurvelesh. As confidential person of king of Napoli, Lanza was appointed by him in the head of the team which had to organize the revolts and, also to establish the intelligence network of Naples in Albania. Pjetër Lanza head important operations such the conquest of Sopot castle in 1568. The sources show that his activity is evident in all important occurrences in Low Albania between the years 1566-1612. His mind projected weird plans such killing the sultan or burning the Ottoman fleet.

¹⁷⁸ *Po aty*, II, n.76, 77, 78, f.124-125 (=J. Tomić, *Gradja za istoriju pokreta...*, I, f.107-110).

